

६४ व्या पुण्यतिथी निमित्त संस्मरण

श्रीसाईनाथांचे एकनिष्ठ सेवक — म्हाळसापती

“आवो माई” या शब्दात ज्यांनी श्री साईबाबांचे शिडीं ग्रामी प्रथम स्थापन केले त्या म्हाळसापती भगत यांची ६४ वी पुण्यतिथी १२ सप्टेंबर रोजी आहे त्यानिमित्त त्यांचे पुण्यस्मरण.

श्रीसाईनाथ महाराजांच्या तत्कालीन निकटवर्तीयांपैकी त्यांचे निष्ठावान सेवक म्हाळसापती भगत हे एक अलौकिक भक्त होऊन गेले. अत्यंत निस्वार्थी व वैराग्यवृत्तीने जीवन कंठणाऱ्यांमध्ये म्हाळसापतींचा प्रामुख्याने उल्लेख करावयास हवा. शिरडी क्षेत्राला आजचे पावित्र्य प्राप्त झाले आहे, ते श्रीसाईनाथांच्या चरणस्पर्शामुळे हे खरे. परंतु ते आजपावेतो टिकून राहिले आहे व त्याचे माहात्म्य उत्तरोत्तर वाढत गेले आहे, ते म्हाळसापतींसारख्या निस्सीम भक्तांकडून भक्तीचा डांगोरा पिटला गेला आहे म्हणून!

म्हाळसापती चिमणाजी नागरे हे जातीचे तसेच व्यवसायाने सोनार व पिढीजाद शिरडीचे राहाणारे होते. लहानपणापासूनच म्हाळसापती हे खंडोबारायाचे उपासक होते. पूर्ववयात ते सोनारकीचा धंदा करीत असत. परंतु तन-मन-धन ईश्वरभक्तीकडे अर्पण केलेले असल्यामुळे त्यांना धंद्यात यश आले नाही व अखेरीस ईश्वरी प्रेरणा होऊन त्यांनी आपला पिढीजाद सोनारकीचा धंदा सोडला व भिक्षावृत्ती स्विकारली.

यानंतर उर्वरित आयुष्य त्यांनी खंडेरायाच्या सेवेत घालविण्याचा निर्णय घेतला त्याशिवाय आपले सहकारी काशिराम शिंपी व अप्पा जागले ह्यांच्या सहकायनि यथाशक्ती साधुसंत, बैरागी, फकीर, अतिथी ह्यांचा ते आदरसत्कार करू लागले.

अशा प्रकारे आयुष्याची कालक्रमणा चालू असता एकदा राहात्याच्या बाजूने एका मुसलमानाच्या वऱ्हाडाबरोबर श्रीबाबा शिरडीत आले. म्हाळसापती श्रीखंडोबाच्या देवळात पूजा करीत असताना त्या वऱ्हाडातील एक तरुण मुसलमान साधू देवळात आला. तेव्हा मागे वळून सत्कार करताना म्हाळसापती म्हणाले,

“आवो, साईबाबा”

तेव्हापासून साईबाबा हेच नाव त्यांनी धारण केले व आज त्रिभुवनात शिरडी व श्रीसाईबाबा ही नावे प्रातःस्मरणीय झालेली आपण पाहात आहोत.

श्रीबाबांच्या प्रथम भेटीच्या ह्या दिव्य क्षणापासून म्हाळसापतींना श्रीसाईबाबांच्या अखंड साठ वर्षांच्या सहवासाचे परमभाग्य लाभले व श्रीबाबांच्या कृपाप्रसादाने त्यांचे सारे जीवन उजळून गेले!

सुरुवातीस श्रीबाबा कित्येक वेळा विक्षिप्तपणे वागत, त्यामुळे हा कुणी वेडा असावा, असा काही लोकांचा ग्रह होई. पण म्हाळसापतींसारख्या निष्ठावान भक्तांवर त्याचा काहीही परिणाम होत नसे.

म्हाळसापती श्रीबाबांची रोज पूजा करीत असत. सुरुवातीला श्रीबाबा कपाळाला गंध लावू देत नसत. पण पुढे त्यांनी म्हाळसापतींना एका दृष्टांताद्वारे कपाळाला गंध व हाताला उटणे लावण्याची सूचना केली तेव्हापासून ती प्रथा चालू झाली.

१० डिसेंबर १९०९ पासून चावडीत श्रीबाबांची समारंभपूर्वक पूजा होऊ लागली. आरती झाल्यानंतर देशपांडे उर्फ 'श्यामा' चिलीम तयार करून भक्त तात्याबांचे हाती देत असत. तंबाखूची ज्वाला निघू लागल्यावर तात्याबा ती चिलीम श्रीबाबांकडे देत. त्यांनी प्रथम झुरका घेतल्यानंतर ती ते म्हाळसापतींना देत, अशा रीतीने चिलीम विझेपर्यंत तिची वर्तुळाकार देवाणघेवाण चालू असे.

श्रीबाबा एक रात्र मशिदीत व एक रात्र चावडीत झोपत असत. भक्त तात्याबा व म्हाळसापती हे दोघे श्रीबाबांसमवेत नित्य मशिदीत शयन करीत असत. सर्वत्र निजानीज झाल्यांनंतर त्या तिघांच्या रात्रभर गोष्टी चालत असत. असा झोपण्याचा क्रम अव्याहतपणे चौदा वर्षे चालू होता.

सुरुवातीला श्रीबाबा हंडीत स्वतःच्या हाताने अन्न शिजवीत व विधीपूर्वक देवदेवतांना नैवेद्य दाखविल्यानंतर पहिल्याप्रथम तात्याबा व म्हाळसापती यांना प्रसाद पाठवीत व मगच ते इतरांना वाढण्यास देत.

म्हाळसापतींसारखा निष्ठावान व आज्ञाधारक भक्त विरळाच! श्रीबाबांनी त्यांच्या अनेक प्रकारे कसोट्या घेतल्या. पण म्हाळसापती त्या सर्वांतून यशीस्वीरीत्या बाहेर पडले. एकदा श्रीबाबांनी तीन दिवस समाधी लावून म्हाळसापतींना आपले शरीर सांभाळण्यास सांगितले होते. म्हाळसापती अहोरात्र तीन दिवस श्रीबाबांचे मस्तक आपल्या मांडीवर घेऊन बसले होते.

श्री म्हाळसापतींची समाधी, शिरडी, जवळच त्यांचे चिरंजीव श्री. मार्टंड महाराज, वय वर्षे ९२.

व्यवहाराकडे पूर्णपणे दुर्लक्ष असल्याकारणाने म्हाळसापतींचा संसार नेहमीच ओढघस्तीचा असे. पण त्याची त्यांनी यत्किंचितही पर्वा केली नाही. सर्व भार श्रीबाबांवर टाकून ते परमार्थात मग्न असत. खुद्द श्रीबाबा रोज शेकडो रुपये वाटीत असत, पण त्यातली एक कपर्दिकही स्वतः म्हाळसापतींना देत नसत, तसेच दुसऱ्यांनी देऊ केलेली मदतही त्यांना घेऊ देत नसत.

भगवान श्रीकृष्णाचा उद्धव, समर्थ रामदासांचा कल्याण, त्याच कोटीतले म्हाळसापती हे श्रीसाईनाथांचे एकनिष्ठ भक्त होते. त्यांचे चारित्र्य गंगाजलाप्रमाणे निर्मळ होते व त्यांनी केलेल्या त्यागाला तोड नव्हती. संसाराकडे लक्ष न देता त्यांनी श्रीबाबांची पाच तपे मनोभावे सेवा केली. ते चांगले अधिकारी गृहस्थ असून पूर्ण निरपेक्ष वृत्तीने राहत. त्यांच्यापासून श्रीबाबांच्या भक्तांना बोध व आनंद नित्य मिळत असे; किंबहुना श्रीबाबांच्या पश्चात त्यांच्या भक्तांना ते एक निवासस्थानच होते.

भाद्रपद शके १८४४ मंगळवार दि. १२ सप्टेंबर १९२२ रोजी म्हाळसापती श्रीसाईचरणी विलीन झाले. म्हाळसापतींची समाधी शिरडी येथे त्यांच्या चिरंजीवांच्या मार्तंड महाराजांच्या राहत्या घरात आहे. देशाच्या दूरदूरच्या भागातून नित्य भक्तमंडळी तिथे येत असतात. म्हाळसापतींच्या निर्याणानंतर श्रीखंडेरायाची व साईबाबांची सेवा मार्तंडभक्तांनी तशीच पुढे चालविली आहे. या म्हाळसापतींच्या चिरंजीवांचे वय जवळजवळ शंभरीच्या घरात आहे.

कौटुंबिक जीवन

म्हाळसापतींना चार मुली व दोन मुलगे होते. मुलींची नावे जानकीबाई, सीताबाई, रघुमाबाई व विठाबाई अशी होती. दोन मुली डोन्हाळें येथे दिल्या होत्या, एक अस्तगांवला व चौथी रुईस दिली होती. त्या कोणीही हयात नाहीत. थोरला मुलगा एक वर्ष होण्याच्या आतच वारला.

विरक्ती

त्यानंतरच्या काळात म्हाळसापतींचे लक्ष संसारातून पार उडून गेले. जवळजवळ ४ वर्षेपर्यंत म्हाळसापती घराकडे फिरकले नाहीत. श्रीबाबांची सेवा करावी, खंडेरायाची पुजाअर्चा करावी, यातच ते दंग होते. खंडेरायाचे मंदिरात त्यांचे कुटुंब नैवेद्य आणीत असत. त्यावरच शरीरपोषण होत असे. त्यांच्या कुटुंबियांचे नाव होते शिऊबाई.

पुढे श्रीबाबांनी म्हाळसापतींना संसारात पुन्हा पडण्याचा आग्रह केला. "अपना संसार देखना, तुमको पुत्र हो जायगा, मैं मशीदमें बैठके झूट नहीं कहूंगा" असे श्रीबाबा म्हाळसापतींना सांगत. लक्ष्मीबाई व तात्या पाटील वगैरे सेवेकरी मंडळी नित्य श्रीबाबांचे जवळ असत. "म्हाळसापतीला संसारात आणा, तो वेडा झाला आहे" असे श्रीबाबा त्यांना सांगत. अखेर म्हाळसापती घरी आले व संसारात लक्ष घालू लागले. सन १८९० साली रविवारी गोकुळ अष्टमीला म्हाळसापतींना दुसरा मुलगा झाला. रविवारी जन्म झाल्याने खंडेरायाचा प्रसाद म्हणून मुलाचे नाव मार्तंड असे ठेवण्यात आले. हे मार्तंडबाबा सध्या ९६ वर्षांचे असून श्रीबाबांनी सांगितल्याप्रमाणे दररोज नेमाने खंडोबा, द्वारकामाई,

शनिमंदिर वगैरे स्थानांची मनोभावे पुजा करीत असतात. म्हाळसापतींना मुलगा झाल्यावर काही दिवसांनी श्रीबाबा एकदा म्हाळसापतींना म्हणाले, “या मुलाला २५ वर्षे जपावे” त्यावर म्हाळसापती म्हणाले, “बाबा, आपल्याशिवाय मुलाला कोण जपणार?” तेव्हा श्रीबाबा उत्तरले, “शेतकऱ्याने जरी शेत घेरले तरी त्याला शेतात हाहा करावीच लागते.” श्रीबाबांच्या सांगण्याप्रमाणे म्हाळसापतींनी मुलाला २५ वर्षे होईपर्यंत जीवापाड जपले हे सांगणे नकोच!

अनेक पिढ्यांपासून श्रीखंडोबाचे स्थान म्हाळसापती ह्यांच्या घराण्याकडे होते. म्हाळसापतींचे वडील चिमणाजीपंत निधन पावल्यावर काही दिवस म्हाळसापतींचे चुलते खंडेरायांच्या पुजाअर्चा करीत असत. एके दिवशी खंडोबाने म्हाळसापतींच्या अंगात संचार केला, “मला तुझ्या घरात यावयाचे आहे. तेव्हा तू मला घेऊन जा” त्याप्रमाणे लोकांनी देवाचे स्थान चुलत्याकडून म्हाळसापतींच्या घरात आणले. म्हाळसापती पुजाअर्चा करू लागले व सोनारकीचे कामही पाहू लागले.

एकदा म्हाळसापतींना एक दृष्टान्त झाला व त्यामुळे त्यांचे लौकिक जीवन एकदम बदलून गेले. एक ब्राह्मण म्हाळसापतींचे स्वप्नात आला व म्हणाला, “का रे बुवा, तू सोनारकी केली नाहीस तर तुझे पोट भरणार नाही का?” म्हाळसापतींनी उत्तर दिले, “मी आजपासून काहीच उद्योगधंदा करणार नाही.” नंतर तो ब्राम्हण म्हणाला, “माझ्या पायावर हात ठेव.” त्याप्रमाणे म्हाळसापतींनी ब्राह्मणाच्या पायावर हात ठेवला. दुसऱ्या दिवसापासून त्यांनी सोनारकी सोडली ती कायमची. नंतर ते आपण सर्व वेळ खंडेरायांच्या सेवेत घालवू लागले. शिवाय यथाशक्ति साधुसंत, बैरागी, फकीर, अतिथी ह्यांचा आदरसत्कार करू लागले. गोसावी आला तर त्याला ‘नमो नारायण’ म्हणावे, बैरागी आला तर त्याला ‘जयराम’ म्हणावे, फकीर आला तर त्याला ‘जयसाई’ म्हणावे असा म्हाळसापतींचा परिपाठ असे. काशिराम शिंपी व अण्णाजी जागले हे शिधापाणी, सर्पण, भांडी वगैरे देत. म्हाळसापती गरीब असल्याने त्यांचे हातपाय चेपणे वगैरे कामे करीत असत.

श्रीबाबांचे आगमन

म्हाळसापती यांचा अशाप्रकारे नित्यनेम चालू असताना राहत्याच्या बाजूने निजामशाहीतील (हल्लीचे आंध्रराज्य) एका मुसलमानाच्या वऱ्हाडाबरोबर श्रीबाबा प्रथम शिरडीत आले. म्हाळसापती पुजा करीत असता त्या वऱ्हाडातील एक तरुण मुसलमान साधु श्रीखंडोबाच्या देवळात आला. तेव्हा मागे वळून सत्कार करताना म्हाळसापती सहज म्हणाले, “आवो साईबाबा” तेव्हापासून साईबाबा हेच त्यांचे नाव पडले व आज त्रिभुवनात शिरडी व श्रीसाईबाबा ही नावे सर्वतोमुखी झालेली आपण पाहत आहोत.

हे बाल फकीर गाडीतून उतरले। प्रथम भगताचे दृष्टीस जै पडले।

“या साई” म्हणून सामोरे गेले। नाम ते पडले तेथून।।

(सा.स.च.अ. ५ — २९)

पुजा संपल्यावर म्हाळसापतींनी श्रीबाबांना चिलीम ओढावयास दिली. नंतर ते श्रीबाबांना शिरडी गावात घेऊन गेले. काशीराम शिंपी व आप्पा यांनी श्रीबाबांच्या शिधापाण्याची व्यवस्था केली. त्यावेळी (सन १८५८) शिरडी येथे देवीदास व जानकीदास असे दोन सत्पुरुष राहत असत. त्यांनी हा हिरा आहे असे ओळखले. श्रीबाबा मशिदीत किंवा निंबाच्या झाडाखाली बसत असत. त्यांच्या सहज बोलण्याचा लोकांवर प्रभाव पडू लागला. हळुहळू श्रीबाबांच्या भोवती बरीच मंडळी जमू लागली.

गुरुस्थान श्री खंडोबा, शिरडी

निंबाच्या झाडाखाली आपल्या गुरुरायाची समाधी आहे असे श्रीबाबा सर्वांना सांगत. म्हाळसापती व इतरांनी गुरुच्या समाधीची जागा उकरून पाहिली तेव्हा त्यांना विटांचे बांधकाम व समया दिसल्या. उकरलेली जागा पुन्हा जशीच्या तशी पुरण्यास श्रीबाबांनी सांगितले व तेथे दर गुरुवारी व शुक्रवारी धूप जाळीत जावा असा उपदेश केला. इतकी वर्षे झाली तरी श्रीबाबांच्या पवित्र वचनाप्रमाणे जे भक्त अनन्यभावाने तेथे गुरुवारी व शुक्रवारी धूप जाळीत असतात त्यांचे लौकिक व पारमार्थिक जीवन समृद्ध झाल्याचा आजही सर्वांना अनुभव येत आहे. मात्र भक्तांचे हृदयात दृढ श्रद्धा असावयास पाहिजे.

श्रीबाबा एक रात्र मशिदीत व एक रात्र चावडीत झोपत असत. हा क्रम त्यांच्या समाधीपर्यंत अव्याहत चालू होता. दहा डिसेंबर १९०९ पासून चावडीत श्रीबाबांची समारंभपूर्वक आरतीपुजा होऊ लागली. ज्या रात्री चावडी असेल त्या दिवशी भजन मंडळी, टाळ, मृदंग, खंजिरी, शिंगे, कर्णे, तुताऱ्या, झांजा वगैरे वाद्यांसहित हजर होत. भजनांचा, जयघोषांचा एकच जल्लोष उडे. निरनिराळ्या वस्त्रांनी, फुलांनी पालखी सजवली जाई. दारात श्यामसुंदर घोडा सजून तयार असे. सर्व तयारी झाल्यानंतर तात्या पाटील येईपर्यंत श्रीबाबा एका जागी बसून राहत. तात्या आल्याबरोबर ते श्रीबाबांना हाताला धरून उठवीत. श्रीबाबा सटका, चिलीम आणि तंबाखु बरोबर घेऊन मिरवणुकीत सामील होत. तात्या श्रीबाबांचा डावा हात धरीत व उजव्या हाताला म्हाळसापती असत. कधी कधी अंगात संचार झाल्यास म्हाळसापती नाचू लागत. त्यावेळी श्रीबाबा एकाग्र चित्ताने स्तब्ध उभे राहत. पुढे ही मिरवणुक चावडीत पोहोचल्यानंतर भक्तमंडळी श्रीबाबांची यथाविधी पुजाअर्चा करीत. आरती झाल्यानंतर शामा चिलीम तयार करून तात्याबांचे हाती देत असत.

तमाखुची ज्वाला निघतां । तात्याबा देत बाबांचे हाता ।
बाबांचा प्रथम झुरका संपतां । मग ती भगतांस अर्पित ॥
मग ती चिलमी संपे तोवर । इकडुनि तिकडे वर्तुलाकार ।
भगत शामा तात्याबरोबर । वरचेवर भ्रमतसे ॥

(सा.स.च.अ. ३७ — १९७/८)

मशिदीत शयन

मशिदीत उर्फ द्वारकामाईत रात्री कोणासही प्रवेश नव्हता.

परि भगत म्हाळसापती । दादा लक्ष्मी ह्यांची भक्ति ।

पाहूनि तयास रात्रीच्याही वक्ती । मनाई नव्हती बाबांची ॥

(सा.स.च.अ.४२ — ९३)

तात्याबा व म्हाळसापती हे दोघे श्रीबाबांच्या समवेत नित्य मशिदीत शयन करीत असत. पूर्व, पश्चिम व उत्तर दिशांना डोई करून त्यांच्या पथाच्या टाकल्या जात पण झोपतेवेळी त्यांचे पाय एकमेकांच्या पायांना भिडत. अशा रितीने सर्वत्र निजनिज झाल्यानंतरही त्या तिघांच्या रात्रभर गोष्टी चालत असत. त्यापैकी एकास डुलकी येते आहे असे वाटल्यास दुसरे दोघेजण उठत व त्याला हलवून जागे करीत. असा झोपण्याचा क्रम एकदोन नव्हे तर चांगला चौदा वर्षे अव्याहत चालू होता.

तात्या महाभाग्यवान । म्हाळसापतींचेही पुण्य गहन ।

बाबांचा समागमाचा मान । समसमान भोगीत ॥

(सा.स.च.अ.८-११६)

श्रीबाबांची पूजा

म्हाळसापती श्रीबाबांची दररोज पुजा करीत असत. पुजा करताना श्रीबाबा कपाळाला गंध लावू देत नसत.

कोणी कसाही येवो भक्त । कपाळी गंध लावू न देत ।

मात्र म्हाळसापती गळ्यास फांसीत । इतर ते लावीत पायांते ॥

(सा.स.च.अ.११ — ५४)

एकदा श्रीबाबांनी म्हाळसापतींस दृष्टांत दिला. कपाळाला गंध व हाताला उटणे लावले आहे, अशा स्वरूपात त्यांना श्रीबाबा त्या दृष्टांतात दिसले. दुसऱ्या दिवशी म्हाळसापतींनी पुजा केली तेव्हा श्रीबाबांनी कपाळाला गंध, भंडारा व हाताला उटणे लावून घेतले. तेव्हापासून ती प्रथा चालू झाली.

काझीचा अडथळा

पुढे गंध लावण्याचे प्रकरण बरेच वाढले. मुसलमानांना ही गोष्ट पसंद नव्हती. त्यांनी संगमनेरच्या काझीसाहेबांना बोलावून आणले. “बाबा कपाळास गंध लावून घेऊ नका” असे ते म्हणत. पुजा करील त्याला आम्ही मार देऊ, अशा धमक्या ते देत असत. त्यामुळे म्हाळसापती श्रीबाबांची पुजा न करता दूर दूर राहू लागले. तेव्हा एकदा श्रीबाबा एकदम ओरडले, “म्हाळसापती, इधर आव, लगाव दे संदल! यहां लगाव, यहां लगाव, भंडार और चंदनको कौन नाम रखेगा.” श्रीबाबांनी म्हाळसापतींकडून पुजा करवून घेतली. काझीसाहेबांचे श्रीबाबांपुढे काही चालले नाही. त्यांनी त्याच दिवशी मुकाट्याने पलायन केले. म्हाळसापतींची पुजा रोज अशाप्रमाणे अखेरपर्यंत चालू होती.

श्री साईबाबा शिरडीत आले ते प्रथम येथेच.

म्हाळसापतींची निष्ठा

म्हाळसापतींसारखा निष्ठावन भक्त सहसा आढळत नाही. श्रीबाबांनी त्यांच्या अनेक प्रकारे कसोट्या घेतल्या, पण म्हाळसापती त्यांतून यशस्वीरित्या बाहेर पडले. श्रीबाबांच्या निर्याणाअगोदर बत्तीस वर्षापूर्वीची गोष्ट आहे ही. एकदा म्हाळसापतीस उद्देशून श्रीबाबा म्हणाले, "आम्ही आजपासून तीन दिवस ब्रम्हांडी प्राण चढविणार आहोत. आमचा नीट सांभाळ करा." एकाएकी भोवळ यावी तशी श्रीबाबांची काया श्वासविरहीत व निष्ठाण भासू लागली. एकदोन दिवस लोटल्यावर इतरांनी श्रीबाबांच्या जीविताची आशाच सोडून दिली. पण म्हाळसापती मात्र अहोरात्र श्रीबाबांचे शिर आपल्या मांडीवर घेऊन बसले होते. मुल्ला, मौलवी वगैरे लोक पुढील तजवीजला लागले. पण काही केल्या म्हाळसापती आपली मांडी सोडायला तयार होईनात. अखेर अगोदर सांगितल्याप्रमाणे तीन दिवस झाल्यावर श्रीबाबांचा श्वासोश्वास पूर्ववत् सुरू झाला व त्यांनी आपल्या शरिराला आळोखेपिळोखे दिले. अवेळी आलेले विघ्न टळलेले पाहून सर्वांनी सुटकेचा निःश्वास टाकला.

पाहून मौलवीची दुराग्रहता। भगत आज्ञापालनी चुकता।

यत्किंचितही निश्चय ढळता। वेळ तो येता कठीण तैं॥

(सा.स.च.अ.४४ — ८९)

केवढी म्हाळसापतींची निष्ठा व आज्ञाधारकपणा!

परम वैराग्य

श्रीबाबांच्या निकटवर्तियांपैकी अत्यंत निःस्वार्थी व वैराग्यवृत्तीने जीवन कंठणाऱ्यांमध्ये म्हाळसापतींचा प्रामुख्याने उल्लेख करावयास हवा.

सांपत्तिक स्थिती निकृष्ट । परी वैराम्य अति उत्कृष्ट ।
वेठी गरिबीचेही कष्ट । अल्पसंतुष्ट सर्वदा ॥

(सा.स.च.अ.३६ — ६४)

म्हाळसापतींचे व्यवहाराकडे दुर्लक्ष असल्याकारणाने त्यांचा संसार नेहमी ओढगस्तीचा असे. श्रीबाबांवर संपूर्णपणे भार टाकून ते परमार्थात मग्न असत. खुद्द श्रीबाबा रोज शेकडो रुपये वाटीत असत. पण त्यांतली एक कपर्दिकही म्हाळसापतींना देत नसत. तोही मोठा बाणेदार । जरी साई ऐसा उदार । कधी न तेणे पसरिला कर । याचना तत्पर होऊनी ॥

(सा.स.च.अ.३६ — ६३)

ह्या संबंधात घडलेली एक गोष्ट बोधप्रद आहे. एकदा हंसराज नावाच्या व्यापाऱ्याने म्हाळसापतींना काही पैसे चरितार्थाकरिता मदत म्हणून देऊ केले. म्हाळसापतींनी ते पैसे श्रीबाबांची आज्ञा झाल्याशिवाय घेण्याचे नाकारले व श्रीबाबांनीही आपल्या लाडक्या भक्ताला ते घेऊ दिले नाहीत.

भक्त नव्हता हा पैशाचा । मोठा भुकेला परमार्थाचा ।
पदी विनटला कायावाचा । प्रेमळ मनाचा निःस्वार्थी ॥

(सा.स.च.अ.३६ — ७०)

श्रीबाबांची कृपादृष्टी

म्हाळसापती ह्यांची पत्नी एकदा माहेरी होती. त्यांच्या गळ्यास एक गोळा आला होता. एके दिवशी श्रीबाबा म्हाळसापतीला म्हणाले, “अरे भगत, तुझ्या बायकोच्या गळ्यास गोळा आला आहे. तो गोळा मीच बरा करीन.”

पुढे म्हाळसापतींना सासुरवाडीहून पत्र आले. त्यात श्रीबाबांनी सांगितलेला मजकूर होता. दुःख बरे झाले असाही मजकूर होता. श्रीबाबांची आपणांवर पूर्ण कृपा आहे ह्याची म्हाळसापतींना परत प्रचीति आली.

शिरडीवरचे विघ्न टळले

एके दिवशी श्रीबाबा एकाएकी मशीद सोडून चालत चालत गावाबाहेर निघाले. म्हाळसापती त्यावेळी भिक्षेच्या फेरीला गेले होते. भिक्षेवरून परत आल्यानंतर त्यांच्या आईने त्यांना ही बातमी सांगितली. म्हाळसापतींनी ताबडतोब भिक्षेची झोळी खाली ठेवली व श्रीबाबांच्या पाठोपाठ ते निघाले. “बाबा परत आले तरच मी येईन, नाही तर नाही” असा निरोप घरी ठेऊन त्यांनी पाऊल बाहेर टाकले. श्रीबाबांच्या पावलांचा मागोवा घेत घेत म्हाळसापती गावापासून एक कोसावर असलेल्या रुईगाव येथील श्रीहनुमान मंदिरात पोहोचले. तेथे सरतेशेवटी त्यांचे आराध्य दैवत पाहिले. त्यावेळी श्रीबाबा खाली बसून पायातील काटा काढत होते. म्हाळसापतींनी त्यांची मनघरणी केल्यावर श्रीबाबा परत यावयास निघाले. “अरे भगत, तू आलास त्यामुळे मला येणे भाग आहे” असे श्रीबाबा म्हणाले.

म्हाळसापतींचे निर्वाण

श्रीबाबांचे एकनिष्ठ सेवक म्हाळसापती भाद्रपद शके १८४४ मंगळवार दि. १२ सप्टेंबर १९२२ रोजी श्रीसाईचरणी विलीन झाले. आदल्या दिवशी सोमवारी त्यांच्या वडिलांची पुण्यतिथी होती. त्यानिमित्त घरात नित्याचे कार्य सुरू होते. अचानक ते मार्तंडला — आपल्या मुलाला म्हणाले, "मला आज जायचंय. सर्व लवकर आटोपले पाहिजे." लगेच मंत्रविधी करित असलेल्या भटर्जींना त्यांनी थोडक्यात आटोपण्याविषयी सूचना दिल्या. नंतर जमलेल्या मंडळींना वाढण्यास सांगितले. त्यांच्या इच्छेप्रमाणे पंक्ती जेवावयास बसल्या. ते स्वतः मात्र जेवायला बसले नाहीत. वाढलेले ताट उचलून त्यांनी फक्त नाकाला लावले व वास घेऊन खाली ठेवले. नंतर एक कोरा कपडा घेऊन तो फाडला व थोडा स्वतःच्या कंबरुभोवती गुंडाळून उरलेला लंगोटीसारखा नेसला. "मी दिक्षा घेतली" असे ते म्हणाले.

दरम्यान काकासाहेब दिक्षीत, अण्णासाहेब दाभोळकर, बाबासाहेब पुरंदरे ह्यांना तारेंने वरील बातमी त्वरित कळविण्यात आली. तशा प्रकारच्या त्यांनी पूर्वीच सूचना दिल्या होत्या. लोकांनी श्रीसाईरामांचे जोरात भजन सुरू केले. बोलता बोलता म्हाळसापतींची समाधी लागली. जमलेल्या लोकांनी आरडाओरड केली. "अहो, एवढ्यात कुठे जाता? काकासाहेब दिक्षीत खांडव्याला गेले आहेत, ते परत येऊ शकत नाहीत." काही मिनिटांतच म्हाळसापती परत भानावर आले व म्हणाले, "ठीक आहे! एक दिवस मुक्काम वाढवू, उद्या जाऊ."

रात्री सर्वत्र निजानीज झाली. मंगळवारी पहाटे चार वाजता म्हाळसापती झोपेन जागे झाले व त्यांनी किती वाजले त्याची चौकशी केली. त्यांना त्यावेळी भूक लागली होती व काहीतरी खावेसे वाटत होते. त्यांनी त्यांची धाकटी मुलगी विठा हिला उठविण्यास सांगितले. पण ती नेमकी त्याच दिवशी मासिक पाळीमुळे काही करू शकत नव्हती. मार्तंडांनी "आईला सांगू का?" असे विचारले असता म्हाळसापतींनी आदल्या दिवशी घेतलेल्या दीक्षेची आठवण करून दिली व म्हटले, "आता मी तिच्याकडून काही काय घेऊ शकत नाही. ठीक आहे, देवाची इच्छा आहे की मी खाऊ नये."

सकाळी म्हाळसापती "मल्हारी महात्म्या"चे पारायण बाळ्या गुरवाकडून करून घेतले. २१ अध्याय वाचल्यानंतर उरलेला बावीसावा अध्याय दुसऱ्या दिवशी बुधवारी करून त्याची समाप्ती करण्याचे ठरले. मार्तंडांनी शंका उपस्थित केली की "तुम्ही आज मेल्यावर समाप्ती कशी करावयाची?" त्यावर म्हाळसापती उत्तरले, "ते तुम्हाला माहो कळवयाचे."

दुपारी चार वाजण्याच्या सुमारापासून परत भजनास सुरुवात झाली. भजनाचा व नामस्मरणाचा एकच गजर चाललेला असताना म्हाळसापतींच्या आत्म्याची ज्योत हळुहळू अनंतात विलीन झाली.

समाधी

म्हाळसापतींची समाधी शिरडी येथे त्यांच्या चिरंजिवांच्या मार्तंडांच्या राहत्या घरात आहे. मार्तंडांचे वय आज ९६ वर्षांचे आहे. त्यांच्या घरी श्रीबाबांची कफने, जोडे,

सटका, रुपये व उदी आहे. म्हाळसापतींच्या समाधीचे व श्रीबाबांच्या वरील वस्तूंचे दर्शन घेण्यासाठी देशाच्या दुरदूरच्या भागांतून भक्तमंडळी नित्य येत असतात. मार्तंडांना तीन मुलगे असून एक मोटर मेकॅनिक व दुसरे शिरडी येथे माध्यमिक शाळेत शिक्षक आहेत, तिसरा मुलगा कॉलेज शिक्षण घेत आहे. तीन मुलींपैकी दोन हयात आहेत. म्हाळसापतींच्या निर्याणानंतर मार्तंडांनी पुजाअर्चा व खंडेरायाची सेवा पुढे चालू ठेवली. श्रीसाईबाबांप्रमाणेच, मार्तंड ठाण्याचे सत्पुरुष प.पु. श्रीगजानन महाराज उर्फ अण्णासाहेब पट्टेकर ह्यांनाही गुरुस्थानी मानतात.

साई तुला नजर लागते

माझ्या साईची दृष्ट काढते
भक्तगण सांगतात, रे धावा रे धावा
साईला कुणाची नजर लागली ॥
रामनवमीचा हा दिन आला भाग्याचा
साई नामे अवधी दुमदुमली शिरडी
पाहुनी हा सोहळा, हास्य ते सुंदर वदनी
पहा साईला लागेल नजर कुणाची ॥माझ्या ॥
शेला हा भरजरी साईचा
अतिसुंदर कुणी करा हो सारखा
दिसते हे त्यात रूप मनोहर
लागेल नजर कुणाची ॥माझ्या ॥
पाहुनी तुझे तेजोमय मुखकमल
उधळती गुलाल, पुष्प सुगंधी
काय हे दिसते रूप सुंदर
वाटते कुणाची लागेल नजर ॥माझ्या ॥
सुवर्ण मुकुट शोभतो गुरुराया
कंठी पाचू हिऱ्यांच्या माला
सुंदरता काय तुझी ही प्रभुराया
वाटते नजर लागेल कुणाची ॥माझ्या ॥

— सौ. चंद्रप्रभा स्वामी

१०, प्रकाश कॉलनी, प्रिया निकेतन,

न्यू इंडिया इंडस्ट्रीयल रोड,

बडोदा - ३९० ००५.

ग्रंथ परिचय

भेटी लागी जीवा

श्री मोरेश्वर पटवर्धन लिखित 'भेटी लागी जीवा' ही भक्त पुंडलिकाच्या जीवनावरील पहिलीच मराठी कादंबरी असून, तिची द्वितीयावृत्ती एप्रिल १९८६ मध्ये प्रसिद्ध झाली आहे. प्रथम दुर्वर्तनी, नास्तिक असलेला पुंडलिक; कुक्कुट ऋषींच्या आश्रमात गेल्यावर, परमेश्वराचे प्रत्यंतर घडल्यावर त्याच्यात परिवर्तन घडते. तो सात्विक, श्रद्धाळू, दयाळू व कनवाळू होतो. हा जरी कादंबरीचा आशय असला तरी पात्रांच्या संवादातून समाजाला हितोपदेश करणारे सूत्र लेखकाने संबंध पुस्तकभर खेळविले आहे.

परमेश्वराच्या अस्तित्वाची जाणीव होईपर्यंत परमेश्वर आहे, हे कशावरून अशा प्रश्नात गुंतलेल्या मानवी वृत्तीला लेखकाने हळूच चिमटा घेतला आहे. कादंबरीचा अखेर, पुंडलिकाने अनुभवलेले अभंग, श्री ज्ञानेश्वर महाराजांची आरती, श्री तुकाराम महाराजांची आरती, श्री पांडुरंगाची आरती व पसायदान यांनी झाला असल्याने, या पुस्तकाला वैविध्यपूर्ण लालित्याची जोड मिळाली आहे. चित्तवेधक प्रसंग, पात्रांचे स्वभाव चित्रण, व निसर्गाचे आल्हाददायी दर्शन घडविण्यात लेखकाला कमालीचे यश प्राप्त झाले आहे.

'साई'

स्व. डॉ. सौ. चारुशीला गुप्ते लिखित व साहित्य प्रसार केंद्र, मुंबई प्रकाशित ९६ पृष्ठे असलेली 'साई' ही कादंबरी साईबाबांच्या अलौकिक जीवनाचे धिलोभनीय दर्शन घडविते. या कादंबरीत १ ते ११ प्रकरणे असून संपूर्ण साईसत्चरित्राचा सारांश सोप्या, सरळ व सुबोध भाषेत सांगितला आहे.

पुस्तकाच्या शेवटच्या आठ ते दहा पृष्ठांत श्री. सदानंद चेंदवणकर (कार्यकारी संपादक, श्री साईलीला) यांनी साईबाबांच्या भूपाळी, शेजआरती, काकड आरती व उपदेशपर बोल असे भक्तिपूर्ण लेखन करून कादंबरीचा शेवट गोड केला आहे.

कादंबरीचा अखेर करताना लेखकाने वृक्ष जेव्हा फुलाफळांनी बहरतो तेव्हा नमतो अशी उपमा देऊन; संपत्ती आली तरी देखील मानवाने गर्व करता कामा नये; सदा नम्र असावे असा महान संदेश नमुद केला आहे.

प्रस्तुत कादंबरीच्या लेखिका स्व. डॉ. सौ. चारुशीला गुप्ते ह्यांना फेब्रुवारी १९८६ मध्ये देवाज्ञा झाली. तरी ईश्वर त्यांच्या आत्म्यास शांती देवो! ही साईचरणी प्रार्थना.

— कु. सुहास सावंत

दादर,

मुंबई - ४०० ०१४.

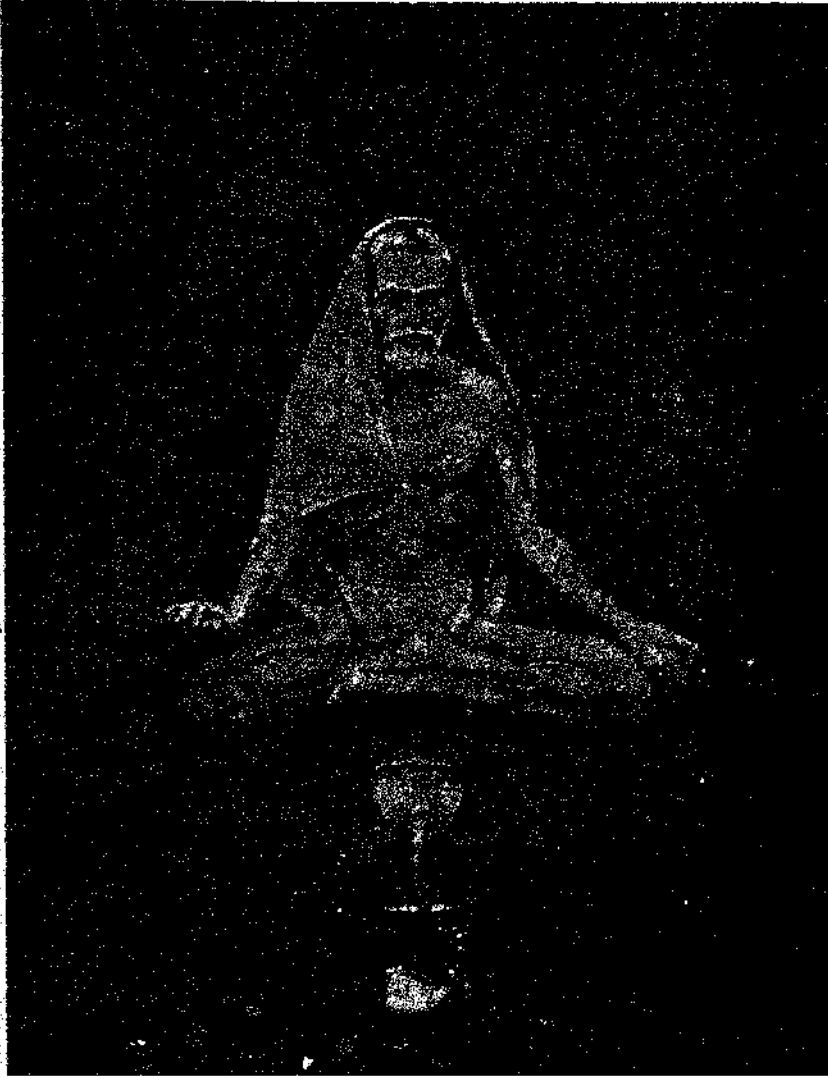
हे बंधु बंधू हो

श्री साईबाबा आणि श्री वासुदेवानंद सरस्वती टेंबे स्वामी महाराज

— श्री. दिपक नारायण धुरी
जी/१-४, टाटा हाऊसिंग सेन्टर,
लल्लुभाई पार्क रोड,
अंधेरी (प.), मुंबई - ५८.

॥ दिगंबरा दिगंबरा श्रीपाद वल्लभ दिगंबरा ॥

श्री साईबाबा, श्री वासुदेवानंद सरस्वती टेंबे स्वामी महाराज, श्री अक्कलकोट स्वामी,
श्री गजानन महाराज असे हे गुरुदत्तात्रयाचे अवतार जगाच्या कल्याणार्थ पृथ्वीतलावर

अवतरले. आजही त्यांची प्रचिती, त्यांचे अनुभव भक्तांना येत आहेत. जगाचे कल्याण, मोह, माया, क्रोध, लोभ या प्रापंचिक जाळ्यातून लोकांची मुक्तता करावी, त्यांना स्वधर्मी लावावे यासाठी अशा अवतारी पुरुषांनी या कलीयुगात जन्म घेतला.

शिरडीचे श्री साईबाबा व श्री वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराज हे अवतारी पुरुष एकमेकांचे बंधू होत. याचा उल्लेख आपणास 'श्री साई चरित्रात' आढळतोच.

मानव समाज सुखी करण्यासाठी, त्यांमध्ये परस्पर प्रेम निर्माण होण्यासाठी मानवामानवां-मधील जातीभेद नष्ट करण्यासाठी, परस्पर सहकार्य निर्माण करण्याकरिता श्री साईबाबा ऐन तारुण्यात शिर्डीमध्ये अवतरले. त्यांचे चरित्र आपणा सर्वास माहित आहे. तसेच श्री वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराजांचा जन्म रत्नागिरी जिल्ह्यातील सावंतवाडी तालुक्यातील माणगाव या एका छोट्याशा गावी इ.स. १८५४ ला एका ब्राह्मण कुटुंबात झाला. श्री महाराजांचे वडील गणेशपंत टेंबे नित्य देवपूजेतच रमून जात. श्री महाराजांचे नाव त्यांचे आजोबा हरीभट्ट टेंबे यांनी वासुदेव असे ठेवले. श्री महाराजांच्या आईचे नाव रमाबाई असे होते.

श्री महाराजांच्या घरातील आचार विचार अत्यंत पवित्र असे होते. बालपणातच श्री महाराज हे आचार अत्यंत सुचीर्भूतपणाने पाळत असत. त्यामुळे बालपणातच त्यांचे रूप अगदी तेजस्वी दिसू लागले. श्री महाराज सोवळे अगदी कटाक्षाने पाळत असत.

श्री महाराजांनी मौजीबंधनानंतर तात्याभट्ट उकीडवे यांच्याकडून सर्व विद्या शिकून घेतली. एवढेच काय ते त्यांचे अध्ययन! परंतु त्यांनी जे ग्रंथलेखन केले आहे ते खेरोखरच आश्चर्य करण्यासारखे आहे.

श्री महाराजांच्या एकविसाव्या वर्षी त्यांच्या इच्छेविरुद्ध विवाह झाला. घरातील गरिबी, जबाबदारी यामुळे महाराजांचे मन अशांत झाले होते. अशा मनःस्थितीवरील उपाय म्हणून श्री महाराज श्री नरसोबावाडी या दत्तक्षेत्री आले. तेथे श्री गोविंदस्वामी सारख्या सत्पुरुषाचा सहवास, श्री गुरुचरित्राची पारायणे यामुळे श्री महाराजांच्या जीवनात बदल घडून आले. चांगले पूर्वसंस्कार, घरातील अत्यंत पवित्र पूर्वआचार, तात्याभट्ट उकीडवे यांच्याकडून घेतलेले अध्ययन व श्री दत्तकृपेमुळे श्री महाराज प्रापंचिक असूनही हळूहळू श्रेष्ठ संत झाले.

श्री महाराजांनी आपल्या माणगावी दत्तमंदिराची स्थापना केली. साक्षात श्री गुरुदत्तात्रयांनी श्री महाराजांच्या माणगाव या गावी येऊन सात वर्षे वास्तव्य केले. श्री महाराजांनी आपले सारे जीवन दुःखीतांच्या सेवेमध्ये अर्पण केले. आपल्या भक्तांना दुःखातून बाहेर काढणे, त्यांना सुखाची वाट दाखवणे, स्वधर्मी लावणे हाच श्री महाराजांचा जीवनमार्ग होता.

साक्षात् श्री गुरुदत्तात्रयांचे अवतार श्री गुरु वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराज सन १९१३ साली गुजरातमधील नर्मदा नदीच्या तीरावरील श्री गरुडेश्वर या स्थानी विलीन झाले. आजही त्यांचे अनुभव, त्यांचे चमत्कार त्यांच्या भक्तगणांना येत आहेत. तसेच श्री साईबाबांनी अनेक भक्तांना दुःखातून मुक्त केले आहे. अनेकांना रोगमुक्त केले आहे. असे हे गुरुबंधू श्री साईबाबा व श्री वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराज जगाच्या कल्याणासाठी या जगात अवतरले.

मी सुरुवातीला म्हटल्याप्रमाणे श्री वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराजांचा उल्लेख 'श्री साई चरित्रात' अध्याय ५१ मध्ये आढळतो. ही कथा मी थोडक्यात येथे देत आहे.

एकदा श्री वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराजांची स्वारी गोदावरी नदीच्या तीरवरील प्रसिद्ध राजमहेंद्री शहरात आलेली असते. त्यांची किर्ती ऐकून नांदेडचे प्रसिद्ध वकील पुंडलिकराव आपल्या भक्तमंडळींबरोबर राजमहेंद्री शहरात श्री महाराजांच्या दर्शनास आले. ही सर्व नांदेडकर मंडळी पहाटे स्नानार्थ गंगेप्रत निघाली असता, तेथेच श्री महाराजांना पाहून सर्वांनी साष्टांग नमस्कर घातला. सहज कुशल प्रश्न चालत असताना शिर्डीची वार्ता निघाली. कर्णी पडतां साईनाम, श्री महाराजांनी स्वहस्ते नमस्कार केला व म्हणाले, ते आमचे बंधू आम्हास निस्सीम प्रेम त्यांचे. तेथील एक श्रीफळ घेऊन पुंडलिकरावांजवळ देऊन श्री महाराज म्हणाले, वंदुनी हे बंधुपदकमळ अर्पा हे, शिर्डीस जाल तेव्हा सांग आमचा नमस्कार, म्हणा असू दे कृपा या दीनावर, पडू न द्यावा याचा विसर, प्रेम निरंतर वाढू दे, पुन्हा केव्हा तुम्ही शिर्डीला जात असाल तेव्हा हे श्रीफळ न विसरत आमच्या बंधुना अर्पण करावे. ऐकोनी श्री महाराजांचे वचन जशी आज्ञा म्हणू पुंडलिकरावांनी ते श्रीफळ घेऊन श्री महाराजांचा निरोप घेतला.

पुढे पुंडलिकरावांना शिर्डीस श्री साईच्या दर्शनाचा योग आला. बरोबर चार मित्रांना घेऊन पुंडलिकराव शिर्डीस निघाले. पण वाटेतच चिवड्याचा फराळ करताना चिवडा तिखट लागल्याने एका मित्राने सुचविले की, चिवड्यात नारळ फोडून मिसळा म्हणजे चिवडा तिखट लागणार नाही. नारळ फोडून तो चिवड्यात मिसळून सर्वांनी खाल्ले. पण तो नारळ कोणाचा आहे हे एकाच्याही लक्षात आले नाही. सगळ्यांना त्याचा विसर पडला. पुढे गेल्यावर पुंडलिकरावांच्या मनात नारळाची आठवण झाली. शिर्डी जवळ आली पाहून श्री वासुदेवानंदांचेच श्रीफळ चुकून चिवड्यात मिसळले याच्या आठवणीने पुंडलिकरावांना तळमळ लागली. आता श्री साईबाबांना काय देऊ? कसे समजवू श्री साईबाबांना अर्पण करण्याचे श्रीफळ मी चिवड्यात मिसळले. हा संतांचा अपमान झाला, असे त्यांना वाटू लागले. बाबा नारळ मागतील तेव्हा त्यांना काय देऊ? त्यांना भिती वाटू लागली. ही बातमी मित्रांना समजली. श्री साईबाबा सर्वसाक्षी त्यांना खोटे कसे सांगणार? श्री महाराजांनी पुंडलिकरावांना जेव्हा नारळ दिला, तेव्हा हा बिनतारी संदेश श्री महाराजांनी श्री साईबाबांना पाठवलाच असणार.

पुंडलिकरावांनी श्री साईबाबांचे दर्शन घेतले तेव्हा श्री साईबाबा आपण होऊनच म्हणाले, 'माझ्या बंधुजवळून आणलेली माझी वस्तू आण.' अत्यंत खिन्न वदनाने पुंडलिकरावांनी सांगितले की, "चुकून माझ्या हातून श्री महाराजांनी दिलेले श्रीफळ फोडले गेले. वाटेत चिवड्याचा फराळ करताना चिवडा तिखट लागल्याने ते श्रीफळ आम्ही फोडून चिवड्यात मिसळले व त्याचे पाणी प्यायलो. दुसरा नारळ मी आणतो तो आपण स्वीकारा. माझ्या हातातून विश्वासघात घडला आहे. क्षमा करून मला पदरात घ्या." हे ऐकताच साईबाबा हसून म्हणाले, 'कशाला नारळ हातात घेतला? माझी वस्तू मला द्याल, असे जाणून माझ्या बंधुंनी तुमच्यावर विश्वास ठेवला आणि त्याचा हा परिणाम!

असच का तुमचं काम. दुसरे कितीही नारळ दिले तरी त्या फळाची योग्यता कशी भरून येईल? घडावयाचे ते घडले. श्री महाराजांनी तुला नारळ दिला तोच केवळ माझा संकल्प. माझ्याच संकल्पे फुटले ते फळ. तुला माझी भेट घडावी असे माझ्या मनात आले. तेव्हाच हा नारळ तुझ्या हातात पडला ही गोष्ट त्रिसत्य आहे. तुम्ही सर्व माझीच मुले आहात. फळ ते तुमच्या मुखी लागले तेच तुम्ही मज अर्पण केले समजा. निश्चित ते मज पावले' असे श्री साईबाबा वदले. अशी समजूत झाल्यावर पुंडलिकराव मनात आनंदी झाले. त्यांच्या मनातील उद्वीग्नता हळूहळू वितळत गेली. अशी ही कथा या ग्रंथात दिली आहे.

शोडक्यात काय तर श्री साईबाबा व श्री वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराज हे ऐकमेकांचे बंधू आहेत. साक्षात् गुरु दत्तात्रयाचे अवतार आहेत. संत देहाने जरी भिन्न दिसले तरी ते एकरूपच असतात ह्यावरून हेच सिद्ध होते.

श्री वासुदेवानंद सरस्वती टेंबे स्वामी महाराजांचे पादुकास्थान म्हणजेच 'ओम सद्गुरु प्रतिष्ठान' नि.अ. उर्फ राजाभाऊ करंदीकर यांनी मुंबईमधील बोरीवली पूर्व येथे स्थापन केले आहे. ते स्वतः श्री महाराजांना विचारून भक्तांचे प्रश्न सोडवत असतात. आजही येथे दर गुरुवारी व शनिवारी संध्याकाळी सात वाजून पंचवीस मिनिटांच्या आरतीला पुष्कळ भक्तगण जमतात. हजारांच्या संख्येत आज येथे भक्तगण आहे आणि ही संख्या दररोज वाढत आहे. आजही येथील भक्तगणांना श्री महाराजांचे चमत्कार, त्यांची प्रचिती अनुभवास येत आहे.

अशा साक्षात् श्री गुरुदत्तात्रेयाच्या अवतारी संताच्या चरणी माझे कोटी कोटी प्रणाम.

॥ दिगंबरा दिगंबरा श्रीपाद वल्लभ दिगंबरा ॥

श्रद्धा

दीड तपाचा कालावधी गेला, आले सतत तुझ्या सान्निध्यात देवा
 कधी फुजले नाही सुगंधी फुलाने तुजला
 आवेशाने कधीच केली नाही आरती सांजला
 फक्त मुखी होते साईनाम, अंतकरणी होती श्रद्धा
 परी ठाऊक नव्हती सबुरी, म्हणूनच रागे भरले तुला
 श्रद्धा सबुरी दोन्ही दिलीस तू देवा, परी ऐहीक सुखाचा घ्यास का हा
 नको अंत पाहू संख्या, राग, लोभ, मत्सर यांचा विसर द्यावा
 तुझ्याच संगतीत, तुझ्याच पायी साई मोक्ष हा मिळावा

— सौ. रेखा भा. माहीमकर

अमरज्योती को. हौ. सोसायटी,
 चार बंगला, जे.पी. रोड, अंधेरी (प.)

श्री. खापर्डे यांची शिरडी दैनंदिनी

— साईंनंद

सोमवार दिनांक १-१-१९१२

मी आज सकाळी बऱ्याच लवकर उठलो. आणि चावडीवर काकड आरतीसाठी गेलो. प्रथम मी साई महाराजांचे मुखकमल पाहिले. त्यानंतर वाड्यावर परतल्यावर मी उपासनींच्या बंधूला पाहिले. ते धुळीयाहून आले होते. त्यापूर्वी मी त्यांना पुणे व अमरावती येथे पाहिले होते. ते साई महाराजांना पहावयास गेले. आणि लोक जे पटणारी पूर्वायुष्याची कंठलंगोटी आणतात त्यांच्याविषयी त्यांना सांगण्यात आले. त्यांनी पूर्वजन्माविषयीची गोष्ट सांगितली की ज्यात ते बापूसाहेब जोग, दादा केळकर, माधवराव देशपांडे, मी स्वतः आणि दीक्षित एका अरुंद आळीत एकत्र राहत होतो. तेथे त्यांची मर्शद होती. त्यांनी आता आम्हाला पुन्हा एकत्र आणले आहे. मी त्यांना बाहेर जाताना पाहिले आणि नंतर रामायण वाचण्यास बसलो. मी त्यांना पुन्हा दुपारच्या आरतीच्या वेळी पाहिले. त्यांनी माझ्यावर बरीच दया दाखविली. आजचा नैवेद्य दीक्षितांनी दिला आणि त्यांच्यासोबत आम्ही सगळ्यांनी जेवण घेतले. वैद्य, नानासाहेब चांदोरकर, डहाणूचे श्री. देव मामलेदार आणि इतरांबरोबर मी बसलो. नंतर मी पुन्हा वाचन करण्यास बसलो आणि साई महाराजांना पाहण्यासाठी मी पुन्हा मशिदीकडे गेलो. त्यांनी प्रथम मला इतरांबरोबर असताना नाकारले. परंतु नंतर आता तुम्ही माघारी परत फिरण्याच्या मनःस्थितीत असल्यामुळे तुम्ही परत या असे त्यांनी मला सांगितले. संध्याकाळी आम्ही त्यांना चावडीसमोर पाहिले. रात्री भीष्मांचे भजन व दीक्षितांचे रामायण झाले. बाळाशिंपी भजनाला आला होता.

मंगळवार दिनांक २-१-१९१२

मी आज सकाळी बऱ्याच लवकर उठलो. उपासनींचे बंधू जे काल आले होते ते सूर्यास्तापूर्वी निघून गेले. माझी प्रार्थना संपल्यानंतर काका महाजनी, अत्रे नंतर निघून गेले. आणखी इतर त्यानंतर निघून गेले. सी.व्ही. वैद्य इतर तीन सज्जनांसमवेत दुपारच्या आरतीनंतर निघून गेले. नानासाहेब चांदोरकरांनी धर्नुमास आयोजला होता. आणि सर्वांना आमंत्रित केले होते. जेवण झाल्यावर सी.व्ही. वैद्य निघून गेले. त्यानंतर लगेच मानकर, कोपरगावचे मामलेदार, देव व डहाणूचे मामलेदारही निघून गेले. सूर्यास्त झाल्यानंतर कुटुंबासमवेत नानासाहेब चांदोरकर निघून गेले. त्यामुळे काही दिवसात चैतन्यमय झालेला वाडा सुना-सुना झाला आणि आम्ही चांगल्या सहवासाला मुकलो. फेरफटका मारण्यास साई महाराज जेव्हा बाहेर आले तेव्हा मी त्यांना पाहिले आणि पुन्हा त्यांना मी शेज आरतीला पाहिले. माझा मुलगा बाबा आणि गोपाळराव डोरले मला अमरावतीला घेऊन जाण्यासाठी आज सकाळी आले. मी त्यांना म्हणालो, माझे निघणे सर्वस्वी साई महाराजांच्या परवानगीवर अवलंबून आहे. त्यांनी साई महाराजांना पाहिले आणि म्हणाले, परवानगीविषयी काही कठीण नाही. भीष्मांची तब्येत आज ठीक नाही. त्यामुळे आज भजन झाले नाही.

राम मारुतींना आज जावेसे वाटत होते. परंतु साईबाबांनी त्यांना नकार दिला. रात्री रामायण आणि भागवताचे वाचन झाले.

बुधवार दि. ३-१-१९९२

मी आज सकाळी बऱ्याच लवकर उठलो. आणि काकड आरतीला उपस्थित राहून माझी प्रार्थना संपविली. अमरावतीला परतण्याविषयी माझा मुलगा बाबा आणि गोपाळराव डोरले यांनी साईबाबांकडे जाऊन परवानगी मिळविण्यासाठी विचारणा केली. आपण सर्व परतू शकता, असे साई महाराजांनी उत्तर दिले. त्यामुळे माझा मुलगा आणि गोपाळराव डोरले अगदी आनंदात परतले. त्यांनी मला तसे सांगितल्यामुळे मी माधवराव देशपांडे यांच्याबरोबर साईमहाराजांकडे परवानगीची निश्चितता पडताळून पाहण्यासाठी गेलो. परंतु आम्ही परतत असताना, त्यांनी आम्हाला खिंडीजवळ गाठले आणि आम्हाला उद्या निघण्यास सांगितले. मी त्यांना ते बाहेर जात असताना आणि पुन्हा मशिदीत परत येत असताना पाहिले. माझ्या निघण्यासंबंधीचा विषय माधवरावांनी पुन्हा सुरू केला आणि साई महाराज उत्तरले की, माझे येथे व अमरावतीला घर आहे आणि मला जेथे आवडेल तेथे मी राहू शकतो. कदाचित मी अमरावतीला परतणारही नाही.

ह्यामुळे हा विषय संपला. म्हणून मी माझ्या मुलाला व गोपाळराव डोरले यांना अमरावतीला परतण्यास सांगितले. त्यामुळे ते निघण्यास तयार झाले आणि आमचा निरोप घेतला. आणि साई महाराजांचे आशिर्वाद घेण्यास गेले. त्यांनी त्यांना दुसऱ्या दिवशी निघण्यास सांगितले. दुपारच्या वेळी त्यांनी सांगितले की त्यांनी माझ्या कुटुंबाला दुसऱ्या दिवशी परतण्यासाठी परवानगी दिली. गायत्री-परशुरामाच्या अनुष्ठान समाप्तीमुळे मेघा यांनी आज काही ब्राह्मणांना जेऊ घातले. आम्ही आमचे जेवण त्यांच्याबरोबर घेतले हे जेवण साठे यांच्या वाड्यावर झाले. दुपारच्या वेळी मशिदीत व नेहमीप्रमाणे फेरफटक्याच्या वेळी मी साई महाराजांना पाहिले. ते फारच उत्साही होते आणि हसत व मनातल्या मनात पुटपुटत होते. रात्री भीष्मांचे भजन झाले आणि दीक्षितांच्या रामायणातील दोन पाठ वाचून झाले. संध्याकाळी तात्या पाटील यांचे वडील वारले.

लेखक - कवीस निवेदन

श्री साईलीला मासिकाकडे साहित्य पाठविताना लेखक-कवींना पुढील गोष्टींची दक्षता घेणे आवश्यक आहे.

सुवाच्च अक्षरात कागदाच्या डाव्या बाजूस भरपूर समास सोडून लिखाण असावे, ते पाठोपाठ असू नये, शक्यतो टंकलिखित असावे.

ह्यात असलेल्या संतांविषयीचे लेख, सामान्य दर्जाचे अनुभव पाठवू नयेत.

अभ्यासपूर्ण, तर्कशुद्ध, मीमांसक व वैचारिक स्वरूपाच्या लेखांना प्राधान्य दिले जाईल.

का.सं.

साईलीलाचे ६५ व्या वर्षात पदार्पण

— सौ. सरोजिनी मुळ्ये

सरस्वती सदन,

६ नाथ मंदिर कॉलनी, इंदूर.

श्रीसाईलीलाचे पहिले भाग्यवान संपादक, श्री साईनाथांचे लाडके भक्त श्री. काकासाहेब महाजनी यांच्या सुदैवी कन्या सौ. सरोजिनी भास्करराव मुळ्ये, इंदूर यांनी लिहिलेला श्रीसाईलीलाच्या संदर्भातील हा लेख मुद्दाम वाचकांसमोर ठेवीत आहोत

— का. संपादक

साईलीला एप्रिल १९८६ चा अंक वाचण्यासारखा व संग्रही ठेवण्यासारखा आहे. साईलीला मासिक सुरू करण्यामागचा उद्देश व त्याची माहिती माझे वडील कै. लक्ष्मण गणेश महाजनी यांनी १९२३ साली साईलीला मासिक सुरू करून सर्व भक्त मंडळींना साईची लीला कळावी ह्या खास उद्देशाने हे मासिक मुद्दाम सुरू केले. हे मासिक बरू सुरू झाले नसते तर लोकांना कसे कळले असते की, असे अंतर्ज्ञानी व चमत्कारी संत शिर्डीत आहेत. त्यांनी घडविलेले चमत्कार सर्वांना माहितच आहेत. सटका आपटून विस्तव व पाणी निर्माण करणे, निसर्गावर हुकमत चालवून पाऊस थांबवणे ह्या अलौकिक गोष्टी भक्तांना कळण्यास ही साईलीलाच कारण आहे. माझे वडील साईलीलेचे प्रथम संपादक होते ही भाग्याची गोष्ट आहे.

माझे वडील त्यांचे अगदी निस्सीम भक्त होते. त्यांना साईशिवाय दुसरे दैवत नव्हते. प्रत्येक उत्सवाला न चुकता ते हजर रहात असत. ३७ व्या अध्यायात ७३ व्या ओळीत म्हटले आहे तसे "वदनी साईचे नाम, हृदयी श्री साईचे प्रेम, तथा नित्य आराम, क्षेम रक्षी स्वयमेव साई" हे त्यांच्या बाबतीत खरे होते. एका मित्राचा मुलगा शिर्डीस जाण्यास तयार नव्हता, तेव्हा ते म्हणाले, तू मजबरोबर चल तर! त्या प्रमाणे तो बाबांना न मानणारा मुलगा शिर्डीस गेला. तेथे गेल्यानंतर बाबांनी त्याच्या मृत पित्याचा आवाज त्याला काढून दाखविला व क्षणभर तो गोंधळला व येथे काहीतरी शक्ती आहे हे समजून बाबांना शरण गेला. तसेच आम्ही पाल्याला कै. काकासाहेब दिक्षीतांच्या आऊटहौस मध्ये रहात होतो. तेथे शेजारीच आगाशे नावाच्या एक बाई रहात होत्या. त्या वडिलांना म्हणाल्या, मला सुद्धा दर्शनाला यावेसे वाटते पण गेल्याबरोबर बाबा पैसे मागतात हे मला आवडत नाही. तेव्हा ते म्हणाले की, ते स्वतःसाठी पैसे मागत नाहीत. गरिबांना वाटतात. तुमच्या जवळ ते मागणार नाहीत. तुमची इच्छा नसली तर देऊ नका. शेवटी एवढे झाल्यावर त्या शिर्डीला गेल्या व बाबा लगेच म्हणाले, आई मला पैसे देऊ नकोस. हे ऐकल्याबरोबर त्या वरमल्या व हे त्यांना कसे कळले? असे म्हणून भक्त बनल्या. ह्या अंकाचे संपादकीयही वाचन व मनन करण्यासारखे आहे. श्री रामचंद्रासंबंधी माहिती फारच छान आहे. रामनामाची पकड बाबा कसे ओळखून होते हे छान लिहिले आहे व रामनवमी उत्सव सुरू करण्यामागील हेतू काय होता हे लक्षात घ्यावे.

हा उत्सव शिरडीस प्रथम सुरू करण्यास माझे वडील व 'कै. कृ. ज. भीष्म' हे क्लरणीभूत झाले. त्यांनी बाबांची आज्ञा घेऊन पुढाकार घेतला. बाबांनी विचारले, हा उत्सव कोणाच्या हुकुमाने तुम्ही सुरू केलात? तेव्हा वडील म्हणाले, तुमच्याच हुकुमाने. हे ऐकून बाबांनी दोन हार आणिले. एक काकांच्या गळ्यात घातला व दुसरा भीष्म यांना दिला. गळ्यात हार असल्याशिवाय कीर्तन कसे होईल असे बाबा म्हणाले. माझे वडिलांना संतदासगणू महाराजांनी रचिलेले जन्मआख्यान पाठ होते. ते म्हणाले, आता तर आपण कीर्तन करू. पुढल्या वर्षी आणखी कोणी पाहू. अशारितीने सुठवडा वाटून हा उत्सव पार पडला. सुरवातीपासून आजतागायत हा उत्सव नियमित चालू आहे.

महाराष्ट्रात अध्यात्मिक विषयाला वाहिलेले, संत पुरुषांच्या विचारशलाका भाविक वाचकांसमोर ठेवणारे, खुद्द साईबाबांचे भक्तांना आलेले अनुभव प्रदर्शित करणारे, एकाच विषयाला संपूर्णपणे वाहिलेले, एवढे प्रदीर्घ वाटचाल केलेले अन्य मासिक नाही. ही मोठी अभिमानाची व अगदी खरी गोष्ट आहे. हे मासिक जर चालू नसते तर निरनिराळ्या ठिकाणी असणाऱ्या असंख्य साईभक्तांना हे अनुभव कसे कळले असते? ही साईलीला अगाध आहे. अनुभवांवरून कळते की भक्तगण वाढत आहे. पूर्वीच्या भक्त मंडळीपेक्षा हल्लीच्या नवीन भक्तांत, भक्ती वाढावी म्हणून अनुभव जास्त प्रमाणात देत आहेत असे मला वाटते. अखंड नामस्मरण करण्यास बाबांनीच शिकविले.

पूर्वी जेव्हा शिरडीत साईबाबा प्रगट झाले तेव्हा शिर्डी हल्लीसारखी सुखसोईयुक्त नव्हती. ती कशी होती ह्याचे वर्णन मे १९८६ च्या साईलीलेत श्री. शंकर हरीभाऊ चौबळ यांनी त्या काळचे वर्णन अगदी योग्य केले आहे. ते माझ्याच वयाचे आहेत. तेव्हा त्या वेळची शिरडी माझ्या डोळ्यासमोर उभी राहिली कारण ते सर्व मीही पाहिलेले आहे. हे साईलीला मासिकामुळेच भक्तांना कळले. तरी ही साईलीला अखंड चालू रहावी व बाबांचे अनुभव सदैव येत रहावेत एवढेच त्यांच्या चरणी मागणे मागून त्यांना शतशः प्रणाम करते.

★★★

पाचलेगावकर महाराजांचे निधन

राष्ट्रसंत धर्मभास्कर श्री संत पाचलेगावकर महाराजांचे शनि. ता. १६ ऑगस्ट रोजी सकाळी ७ वा. मुंबईतील जे. जे. इस्पितळात दुःखद निधन झाले. निधन समयी त्यांचे वय ८० वर्षांचे होते.

श्री. पाचलेगावकर महाराज हे श्रीनृसिंह सरस्वतींच्या दत्त संप्रदायातील एक सिद्ध पुरुष समाजसुधारक व बुद्धीवादी हिदुत्वनिष्ठ असे सत्पुरुष होते. असंख्य मान्यवरांनी त्यांच्या कार्याची प्रशंसा केली आहे. श्रमदान यज्ञातून भारतीय समाजाला एक संघ करण्याचे कार्य हे त्यांचे जिवीत कार्य होते. सर्प देवता त्यांना प्रसन्न होती.

श्री महाराजांच्या असंख्य शिष्यांच्या दुःखात आम्ही सहभागी आहोत.

संतांची एकात्मतेची शिकवण

श्री. सुनील द. राणे

ए/९२, शिवशक्ती,

विष्णू गणेश पिंगळे मार्ग,

चिंचपोकळी, मुंबई-४०० ०१२

समाजाला विघातक असलेल्या मानव निर्मित दोषांचे निर्मूलन करण्यासाठी; संत महंत अवतार घेत असतात; हा परमेश्वरी संकेत आहे. ज्ञानेश्वर ते रामदास या कालावधीतील बहुतेक सर्व संतांनी मानवी मनाचा विकास घडवून समाजोद्धार करण्यासाठी केलेले आपले विचार, तत्त्वज्ञान चिरंतन राहण्यासाठी ग्रंथ, अभंग, काव्य इत्यादी साहित्य प्रकार हाताळले. परंतु १९ व्या शतकातील उतरार्ध ते २० व्या शतकातील पूर्वाध या खंडातील आधुनिक संतांनी समाजसुधारणेच्या कामी वाङ्मय निर्मिती केल्याचे विशेषत्वाने आढळत नाही. याचा अर्थ मात्र असे नव्हे की, या कालच्छेदातील संतांना लेखन शैलीची जाण नव्हती. श्रीसाईबाबांनी अल्पवयातच खडतर तपश्चर्येने सिद्धि प्राप्त केली होती. त्यांनी कै. अण्णासाहेब दाभोलकर, दासगणू आदी व्यक्तींना लेखन करण्यास प्रवृत्त केले, हे सर्वश्रुत आहे. श्रीसाईबाबांनी समाज सुधारणेसाठी; दलित-पतित, गरीब-श्रीमंत अशा सर्व थरातील लोकांच्या प्रत्यक्ष सहवासात राहून उपदेश केले. साहित्य हे केवळ सुशिक्षित वर्गापुरते मर्यादित असल्याने व सन्मार्गाची दिशा दर्शविणारे विचार तळागाळा पर्यंत पोहचणे आवश्यक असल्याने; साईनाथांनी दीनदुबळ्या जनतेत राहून समाजोद्धारारे भरीव कार्य केले.

'ईश्वर भक्ति' हा जरी संतांचा स्थायीभाव असला तरी, सामाजिक सुधारणा हा त्यामागचा प्रमुख हेतू आहे. परस्परांत एकता, बंधुत्व प्रस्थापित करण्यासाठी 'परमेश्वर भक्ति' हा एकमेव मार्ग असल्याने; तो सर्व संतांनी चोखाळल्याचे निदर्शनास येते. 'परमेश्वरासमोर सर्व सारखे' ही उक्ती एकात्मतेच्याच उद्देशाने संतांनी रचली आहे.

ज्ञानेश्वर, तुकाराम, एकनाथ, नामदेव, चोखामेळा या संतांचा धर्म-जात ज्ञात असल्याने; तत्कालिन समाजातील विशिष्ट वर्गाकडून त्यांची उपेक्षा व अवहेलना करण्यात आली. नंतरच्या काळात संत वाङ्मयाचे परिशीलन झाले असले तरी, ते लोकाभिमुख व्हावयास कारण ठरले, ते त्यांचे चमत्कार! हेच नेमके श्रीसाईबाबांनी हेरले. कोणत्याही जाति-धर्मापुरती आपली मतप्रणाली मर्यादित न राहता; ती सर्वदूर पसरवावी म्हणून साईबाबांनी आपला धर्म-जात यांचा मागमूसही लागू दिला नाही. बाबांचा श्रद्धा, सबूरी व मानवतेच्या एकात्मतेला आवाहन करणारा संदेश केवळ देशभरातच नव्हे; तर विश्वात पसरू लागला आहे. यात प्रत्यवाय नाही. वयाच्या चार ते सोळा वर्षापर्यंत (साईसच्चरित अध्याय चौथा, ओवी ११८) साईबाबा कुठे होते याविषयी कुणासही माहिती नाही. या कालच्छेदात बहुदा त्यांनी समाजाविषयीचे चिंतन, मनन केले असावे. तदनंतर त्यांना समाजातील दुही नष्ट करण्यासाठी जो मार्ग सुचला; तो त्यांनी पुढील आयुष्यात अवलंबिला.

माणूस स्वार्थी आहे. हे त्यांनी पक्के जाणले होते. सत्प्रवृत्ती वाढीस लावण्यासाठी व लोकांत चांगले तत्त्वज्ञान, आचार-विचार रूजविण्यासाठी त्यांना आकर्षित करणे आवश्यक भासल्याने; श्री साईबाबांनी प्राप्त सिद्धीच्या जोरावर चमत्कार केले. लोभापार्या लोक जमू लागले. आणि मग साईबाबांच्या सान्निध्यात आल्यावर त्यांच्या विचारांनी प्रभावित होऊन साहजिकच सदगुणी झाले. आजही त्याचा प्रत्यय अनेकांना येत आहे. प्रत्येकजण साईबाबांच्या प्रतिमेसमोर किंवा मूर्तीसमोर नतमस्तक होताना; प्रथम स्वार्थ-बुद्धी ठेवता. परंतु त्यानंतर तो कळत नकळत सश्रद्ध, नम्र, श्रद्धाळू व दयाळू होतो. म्हणूनच हिंदू, पारशी, मुसलमान, ख्रिश्चन, अस्पृश्य, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र इत्यादी सर्व जाति-धर्मांचे लोक शिरडीत एकत्र बसून भोजन, पूजाअर्चा, अभिषेक करतात. असे सर्वधर्मपरिषदेचे नित्यनूतन दर्शन शिरडीत घडते.

हरीला बांधारे प्रेमानी

(चाल - सेतु बांधारे सागरी)

हरीला बांधारे प्रेमानी,

हरीला बांधारे भक्तिनी

बांधारे, बांधारे, बांधारे ॥

हरीला बांधारे प्रेमानी

हरीला बांधारे भक्तिनी

भावाचा भुकेला, हृदयी गुंतला,

प्रेम धाग्यानी

हरीला बांधारे प्रेमानी

हरीला बांधारे भक्तिनी

बांधारे, बांधारे, बांधारे ॥

अनंत रूपानी, अनंत वेषानी,

दिसला से लोचनीत

हरीला बांधारे प्रेमानी । हरीला बांधारे भक्तिनी

बांधारे, बांधारे, बांधारे ॥

थोर थोर संतांनी, ज्ञानोबा तुक्यानी,

भक्तिनी आळविले श्रीहरीसी

हरीला बांधारे प्रेमानी । प्रभुला बांधारे भक्तिनी

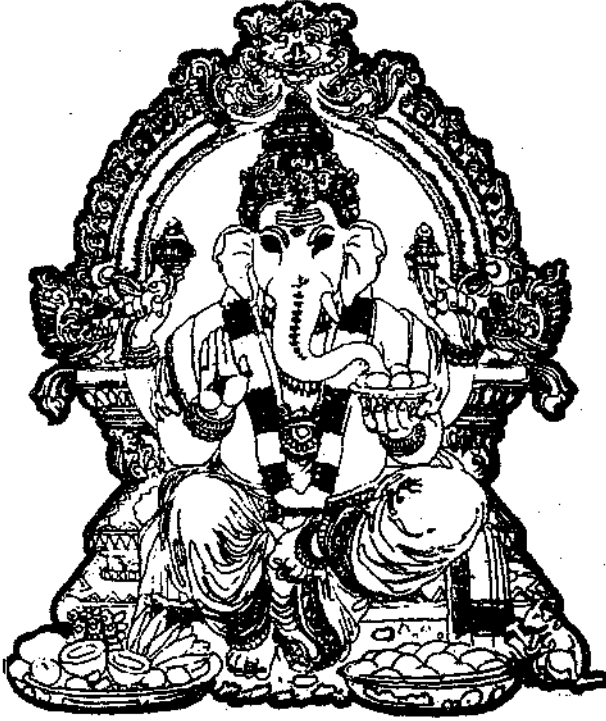
साईला बांधारे भावानी

बांधारे, बांधारे, बांधारे, प्रभुला बांधारे प्रेमानी

बांधारे भक्तिनी ॥

— श्रीमती लीला बांधारे
पो. चर्च, दादर, मु. - २८.

श्रीगणेश — चतुर्थी

भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीपासून शुद्ध चर्तुदशीपर्यंत महाराष्ट्रात जो सण साजरा केला जातो त्यास गणेशोत्सव असे म्हणतात. भाद्रपद शु. चतुर्थीच्या दिवशी श्रीगणेशाचा जन्म झाला म्हणून या दिवशी घोषरी मातीच्या गणपतीच्या मूर्तीची विधिपूर्वक स्थापना करून पूजा अर्चा केली जाते. अनंत चर्तुदशीस या मूर्तीचे जलाशयात विसर्जन करतात.

गणेश या देवतेची योजना बुद्धिस्थानाच्या ठिकाणी झालेली आहे व वाणीच्या ठिकाणी सरस्वतीची प्रतिष्ठा आहे. गणपति संबंधाने वेदामधून, महाभारत व रामायण ग्रंथातून, इतर अष्टादश पुराणातून, स्मृतीतून किंवा सामान्य स्तोत्रातून जे वर्णन येते त्याचा सारांश थोडक्यात असा आहे.

गणपति हा शंकराचा आणि पार्वतीचा मुलगा आहे. षडानन कार्तिकेय नावाचा त्याला एक भाऊ आहे. त्याचे मस्तक हत्तीचे असून त्याचा एक दात तुटलेला आहे. तो विघ्नहर्ता आहे व प्रत्येक मंगल कार्याला त्याच्या स्मरणाने आरंभ केला नाही तर त्यात अनेक विघ्ने येतात असा धर्मशास्त्राचा आदेश आहे. त्याच्या मस्तकावर चंद्र आहे म्हणून त्याला भालचंद्र असेही नाव आहे. चौदा विद्या व चौसष्ट कला या सर्व त्याच्या पत्नी आहेत. मूषक हे त्याचे वाहन आहे. याला मोदक फार आवडतात. पूजासामुग्रीत दूर्वा आणि शमी याला अत्यंत प्रिय आहेत. गणपति ही शीघ्र प्रसन्न होणारी देवता आहे. गुणदृष्टीनेच या देवतेकडे पाहिले असता बुद्धिदान आणि विघ्नहरण हे विशेष गुण या देवतेत आहेत असे दिसून येते.

ऋग्वेद, मैत्रायणी संहिता, तैत्तिरीय आरण्यक, महानारायण, काठक, वरदपूर्वतापनीय, गणपति अथर्वशीर्ष ही उपनिषदे, शिवाय बोधान धर्मसूत्र, याज्ञवल्क्यस्मृति, बृहत्संहिता, महाभारत, स्कंदपुराण, अग्निपुराण, मत्स्यपुराण, वराहपुराण, पद्मपुराण, शिवपुराण, लिंगपुराण इत्यादी पुराणांतून नि धर्मग्रंथातून गजाननाचे कमी जास्त उल्लेख सापडतात. तर गणेशपुराण, मुद्दलपुराण, गणेशभागवत, गणेशप्रताप, गणेशलीलामृत, गणेशविजय या पुराणांतून गणेश जन्माच्या विविध कथा देण्यात आलेल्या आहेत. परंतु प्रत्येक पुराणात या दैवताच्या निरनिराळ्या कथा आढळतात.

वराहपुराणात गणेश जन्माची अशी कथा आहे :- सन्मगनि चालणाऱ्या लोकांच्या जीवनात जी विघ्ने उपस्थित होतात त्यांना आळा कसा घालता येईल याची एकदा देवांना मोठे काळजी पडली. कोणताही उपाय सापडेना. तेव्हा ते सगळे शंकराकडे गेले. शंकराने अनिमिष नेत्रांनी पार्वतीकडे पाहिले. त्याच वेळी त्यांच्या मुखातून ईश्वरी अंशाचा एक तेजस्वी पुत्र प्रकट झाला. त्याचे सौंदर्य इतके अलौकिक होते की, स्वर्गातील देवता देखील त्याच्यावर लुब्ध, मोहित होऊन गेल्या. हे पाहून पार्वतीला अतिशय संताप आला. तिने त्याला शाप दिला, "हे कुमार, तू गजमुख, लंबोदर आणि सर्पांचे जानवे घालणारा होशील" हा शाप ऐकून शंकराला अतिशय संताप आला. ह्या संतापाच्या भरात त्याने आपला देह घुसळला. तेव्हा त्याच्या रोमारोमातून हत्तीचे शिर असलेले व निव्व्या अंजनी रंगाचे अगणित विनायक उत्पन्न झाले आणि त्यांमुळे पृथ्वी प्रक्षुब्ध झाली. ब्रह्मदेवाच्या विनंतीमुळे शंकराने आपल्या मुखातून उत्पन्न केलेल्या आपल्या पुत्राला ह्या विनायकांचा सेनापति केले. आणि, "प्रत्येक शुभकार्याच्या प्रसंगी सर्वात प्रथम तुझी पूजा केली जाईल" असा त्याला आशिर्वाद दिला. ज्या दिवशी गणपतीचा जन्म झाला ती तिथी 'गणेशचतुर्थी' या नावाने ओळखली जाऊ लागली.

श्रीमहागणपतीचा घरोघर होत असलेला उत्सव लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळकांनी सार्वजनिकरीत्या करविण्याची चाल १८९३ साली पाडली. आता हा गणेशोत्सव भारतात सगळीकडे थाटाने सार्वजनिक पद्धतीने साजरा होत असतो. या निमित्ताने संघटना, प्रेम, कला-कौशल्य यांची वाढ होते. त्यामुळे राष्ट्रीय कार्याला आणि संस्कृतीला चालना प्राप्त होते.

भारतभर श्रीगजाननाची मंदिरे व मूर्ति आहेत. त्यांची आराधना विविध प्रकारची आहे. महाराष्ट्रात मोरगावचा श्रीमयूरेश्वर, सिद्धटेकचा श्रीसिद्धिविनायक, पालीचा श्रीबल्लाळेश्वर, महद्वचा श्रीवरदविनायक, जुन्नरचा श्रीगिरिजात्मक, ओझरचा श्रीविघ्नेश्वर, थेऊरचा श्रीचिंतामणि, रंजणगावचा श्रीगणपति हे अष्टविनायक रूप प्रसिद्ध आहेत.

पुण्याजवळ चिंचवड गाव आहे. तिथे मोरया गोसावी या नावाचे थोर गणेशभक्त होऊन गेले. त्याचप्रमाणे अनेक गणेशभक्त ठिकठिकाणी झाले आहेत. पुण्याचे पेशवे गणेशभक्त होते. आपणही हा गणेशोत्सव थाटाने करतो आणि विसर्जनाचे वेळी आनंदाने प्रार्थना करतो.

गणपति बाप्पा मोरया । पुढल्या वर्षी लौकर या ।

मंगलमूर्ती मोरया । पुढल्या वर्षी सत्वर या ।

श्री गुरुवेनमः

— सौ. मंगला सु. वैद्य

१३ टीचर्स कॉलेजी,

झाबुआ (म.प्र.),

४५७ ६६१.

मनुष्य जेव्हा जन्माला येतो तेव्हा निव्वळ हात पाय हलवू शकणारा मांसाचा गोळ्या असतो. जसजसा तो मोठा होतो, त्याच्या मनावर अनेक प्रकारचे संस्कार होतात. त्याला अनेक व्यवहार, कला शिकून ज्ञान प्राप्त करावे लागते. प्रत्येक गोष्ट शिकण्याकरता त्याला एका गुरुची आवश्यकता भासते. ह्या जगातील व्यवहाराच्या गोष्टी शिकण्यासाठी त्यास अनेक गुरु भेटतात. पण जेव्हा तो अध्यात्माचा विचार करू लागतो व मोक्ष मिळविण्यासाठी सद्गुरु शोधू लागतो तेव्हा त्याला तसा गुरु सहजा-सहजी भेटत नाही. त्याला त्यासाठी अनेक कष्ट सोसून गुरुची नीट पारख करावी लागते कारण अनेक दांभिक तप्त मुद्रा धारण करून, मंत्र देण्याचे मिश्र करून स्वतःसाठी द्रव्यार्जन करत असतात व अशा प्रकारे त्याची दिशाभूल करण्याच्या प्रयत्नात असतात. पण अशा दांभिकांपासून सावध असणे आवश्यक आहे. जसे दासगणू महाराज म्हणतात :—

“दांभिक म्हणू नये गुरु। ते अवघे पोट भरू

पुरामाजी फुटके तारू। तारण्यासी समर्थ नसे।।”

पण एकदा जर मनुष्यास योग्य असा सद्गुरु भेटला तर त्याचे भाग्य धन्य-धन्य होऊन जाते. त्यास सद्गुरुचा असा ध्यास लागतो की तो सद्गुरु रूपच होऊन जातो यथा —

“जैसे कनक आणि कान्ति। जैसे दीप आणि दीप्ति

तैसीच हे गुरु शिष्य स्थिति। ऐक्य प्रतीति उभयांसी”

(— सा.स.च. अ. ५ ओ. १३४)

जसे समुद्राचे खारट पाणी मेघांच्या हाती पडल्यावर गोड होते तसेच गुरु शिष्याचे दुर्गुण दूर करून त्यास सज्जन व योग्य बनवित असतात. साधारणपणे गुरु दोन प्रकारचे असतात. नियत व अनियत! अनियत गुरु सद्द्विचार देतात व मनुष्यास योग्य मार्ग दाखवतात. पण नियत गुरु त्याला ईश्वराचे दर्शन घडवून साक्षात् मोक्ष मिळवून देतात. म्हणून अशा गुरुस सदैव शरण असावे. त्यांचे सतत चिंतन करावे, कारण चिंतन करणे हा मनुष्य-मनाचा स्वभावच असतो पण प्रापंचिक विषयांचे चिंतन करण्यापेक्षा गुरु चिंतनाची सवय मनास लावल्यास मोक्ष दूर नाही. सद्गुरुच्या एका वचनावर प्राण देण्यास शिष्याने तयार असावे कारण गुरु, माता, पिता एवढेच नव्हे तर ईश्वरापेक्षाही श्रेष्ठ आहे. माता-पिता जन्म देतात व ईश्वर सगळ्या ऐहीक सुखासाठी साधने देतो पण गुरु जन्म-मरण व ऐहीक सुखाच्या फेऱ्यांपासून वाचवतो. आणि म्हणूनच राम, कृष्ण सारख्या ईश्वरांनाही वसिष्ठ व सांदिपनी सारख्या गुरुंची आवश्यकता भासली. गुरु सदैव सन्निध आहे असे जाणून कर्म केल्यास दुर्वासना दूर होऊन सद्द्विचार व

सद्व्यवहार ह्यांना वाव मिळतो. ज्याप्रमाणे थिजलेले किंवा विरघळलेले तुप एकच असते असे अव्यक्त किंवा व्यक्त गुरु सारखेच असतात. गुरु देहधारीच असणे आवश्यक नाही कारण जर शिष्य स्वतःच्या मनाचा ध्यास घेवून आणि शुद्ध भावनांनी पाठलाग करेल तर अव्यक्त गुरुही त्याच्या श्रद्धेच्या बळावर प्रत्यक्ष प्रकट झाल्याशिवाय राहणार नाही. जसे श्री. दाभोळकरांनी म्हटले आहे —

सद्गुरु शब्दे वृत्ति उठता। साईच प्रथम आठवती चित्ता
उभेच ठाकती सन्मुखता। ठेविती माथा निज हस्त।।

(अध्याय -६ ओवी -२)

अशा सद्गुरु साईचे स्मरण करून त्यास अनन्यभावे शरण जाऊन ऐहिक व पारलौकिक सुख प्राप्त करूया. कारण सर्व काम पुरवून भक्तांस निष्काम करणे हे त्याचे ब्रिद आहे. तसै श्री गुरुवेनमः

शोध — श्रीसाई कृष्णाचा!

— श्री. चकोर आजगांकर एम.ए.

उपसचिव, अर्थखाते, महाराष्ट्र.

वाय. ११/११७०, सरकारी वसाहत, वांद्रे (पूर्व),

मुंबई - ४०० ०५१.

● श्री साईबाबा हे मूलतः विशुद्ध चैतन्यमय गुरुत्व होते. जीवाला शिवाकडे नेणारे, जडाला चैतन्याकडे नेणारे, ज्ञाताला अज्ञातातील दिव्यता दाखविणारे, अशाश्वत संसाराला शाश्वत मुक्तीचा प्रांत मिळवून देणारे प्रकाशमय, शिवशक्तीमय असे श्रीगुरु तत्व होते. हे गुरुत्व आपल्याकडे ऋणानुबंधात येणाऱ्या आर्त, अर्थार्थी व मुमुक्षू भक्तांना त्यांच्या पात्रतेनुसार व अधिकारानुसार कृपेचे दान व मार्गदर्शनाचा प्रकाश देत होते.

● पूर्वावतारी कबीरस्वरूपात बाबांनी म्हटले होते की, हरिनामावाचून सर्व व्यर्थ आहे. मी हरीशी एकरूप बनलो आहे. त्यामुळे मला अंत नाही. मी अनंत आहे. प्रभुनाम हे रंकाचे धन आहे. माझे वैभव हरिनामरूप आहे. माझ्या जिव्हेवर हरि आहे. नयनांत नारायण आहे. माझ्या हृदयांत गोविंद आहे. पण ही वाट मला श्रीगुरुरायांनी दाखविली आहे. जेव्हा जेव्हा माझा मार्ग चुकला तेव्हा गुरुरायांनी मला हाती धरून शिकविले :—

“न जाणिले मी सेवा साधन, वाजविली नच घांट
नाही ठेविली मूर्ति आसनी, ना पूजेचा थाट
देहकष्ट ते कधि न फोडिती, हरिहृदयाचा घाट
हरी तरी ना राम, प्रिय त्या प्रेमनदीचा घाट”

● श्री बाबा हे उच्च साधकासाठी शिवशक्तीरूप, परब्रह्म स्वरूप प्रकाशरूप होते, तर साध्या संसारी भक्तासाठी ते लीलामय कृष्णरूप होते. त्यांनी आपली समाधी गोपाळकृष्ण मंदिराच्या गाभान्याच्या जागी नियोजित केली होती ते आपल्या साध्या, भोव्या, दीन दरिद्री, खेडवळ जानपद भक्तांचे गोपगडी श्रीकृष्ण होते. त्यांनी शिरडीच्या गोकुळात आपल्या गोपाळांसह बाललीला केल्या. तरीही आपल्या दिव्य शिवशक्तीमय स्पर्श शिरडीच्या गोकुळाची भाती सोन्याची बनविली. हवेला दैवी सुगंध दिला. चमत्काराच्या कृपेला आणि करुणेच्या लाघवाने दुःखिताच्या हृदयाला प्रेमाचा दिलासा दिला. त्यांनी मशिदीला द्वारकावती द्वारा मानले. ते भक्तांसाठी वैकुंठाचे वैकुंठपती असूनही मोरपिसांचा मुकुट धारण करणारे गोपवेषधारी श्यामसुंदर होते.

● राधाकृष्णआईने तर त्यांना मनमोहन कृष्ण म्हणूनच भजले, पूजिले, आराधिले. हे वैकुंठीचा राणा श्रीसाई स्तुतिनिंदा, नावलौकिक यापासून मुक्त असलेल्या भक्ताला भेटते. वैकुंठ कुठे आहे, असा अनंत वर्षे शोध घेतलात तरी ते सापडणार नाही. कारण शुद्ध हृदयातच वैकुंठ असते व वैकुंठपती साईकृष्ण तिथेच रहातो. कबीर रूपात साई म्हणतात :-

“वैकुंठाचा महिमा गाती, वैकुंठाची कुठे गती?

प्रमाण जाणे कुणि ने तथाचे, मुखींची शब्दांत रती!

तहान जोवर वैकुंठाची तोवरि हरिपदी नच वसती

कबीर बोले संतसमागमी नित्य वसे वैकुंठपती”

● वैकुंठ पती श्रीसाईहरि सदैव प्रेमाने ओथंबलेल्या हृदयांत नित्य जन्म घेतो.

श्री. भाऊ धुपकर यांचे निधन

गोरेगावचे प्रसिद्ध वयोवृद्ध साईभक्त व श्री साईलीलाचे एक मान्यवर उत्साही लेखक श्री. पुरुषोत्तम कृष्णाजी उर्फ भाऊसाहेब धुपकर यांचे रविवार, ता. ३ ऑगस्ट ८६ रोजी पहाटे त्यांच्या संतकृपा, २१७/६ जवाहरनगर येथील निवासस्थानी हृदयविकाराच्या झटक्याने अचानक देहावसान झाले. त्यांच्या मुखात नेहमी साईराम हा शब्द असे व सर्वांचे स्वागत व निरोप या शब्दानेच ते करित असत. त्यांनी साईलीलामधून वैचारिक विषयावर भरपूर लेखन केलेले असून अलिकडे 'साई गायत्री मंत्र' रचण्याच्या कार्यात ते गर्क होते. निधन समयी त्यांचे वय ७० वर्षांचे होते. त्यांच्या पाठीमागे पत्नी, पुत्र, कन्या, नातवंडे व असंख्य साईभक्तांचा परिवार आहे. त्यांच्या दुःखात आम्ही सर्व सहभागी आहोत.

श्री साई मृतात्म्यास चिरशांती व सद्गती देवो.

देवाधिदेव साईदेव यांची थोरवी

— श्री. हुद्दार शिवाजीराव गुंडूराव

(M.Sc.Fin. BEd)

मुख्याध्यापक

गव्हर्न. एम.एच.पी.एम. गर्लस् स्कुल
हलियाळ, ता. हलियाळ, जि. कारवार,
कर्नाटक राज्य.

श्री साईबाबा या नावात अविट गोडवा आहे. त्यांची यथोचित माहिती नसताना सुद्धा, सर्व थरातील लोक त्यांच्यासमोर नतमस्तक होतात. याचे कारण काय असावे? साईलीला मासिकातील त्यांच्याबद्दल लिहिलेले अनुभवयुक्त लेख वाचले तर त्याचा प्रत्यय आल्याशिवाय रहात नाही.

जीवनात नव्या आशाआकांक्षाची मनसोक्त उधळण करण्यासाठी. आपले स्वप्न साकार करण्यासाठी श्रीसाईबाबांवर सबुरी श्रद्धा ठेवली असता, त्यांचे नामस्मरण जप केला असता आपली स्वप्ने साकार झाल्याविना रहात नाहीत याचा प्रत्यय येतो. सर्व माणसे आपला चरितार्थ चालविण्यासाठी राबतात, कमवितात आणि जगतात पण काहीजणांची कमाई ही त्यांच्या बुद्धिला फिरविते. या साडेसातीपासून सोडवणूक करणारे, सुधारू शकणारे श्री देवाधिदेव साईबाबा होत.

विद्या, शक्ति आणि संपत्ती याबद्दल प्रताप दाखविणारे, भान हरपून टाकणारे असे श्री साईबाबा आहेत. त्यांची उपासना, आरती, गायत्रीमंत्र जपणाऱ्यांच्या वाट्याला कधीही त्रासाचा प्रताप भोगावा लागणार नाही. साईलीला मासिकातील साईबाबांच्याबद्दलचा भावार्थ काय आहे हे जाणून घेणे आवश्यक वाटते. जीवनाच्या प्रत्येक अंगाला स्पर्श करणारे, मनाचे प्रदूषण दूर करणारे साईबाबा आहेत.

विज्ञानशास्त्रामधील प्रगती ही उच्च शिखर गाठते आहे. सर्व जीविताचा कणा समजला जाणारे असे हे विज्ञान आहे. एका Nucler Atom Bomb मध्ये Peaceful and unpeaceful अशी प्रचंड शक्ति असलेला बाँब हा सुद्धा विज्ञानाची चमत्कृती होय. पण या सर्वांना आव्हान देण्यासारखी अगाध शक्ति श्री साईबाबांमध्ये आहे. फार तर विज्ञानामुळे हवेतील, पाण्यातील, अन्नातील आणि वातावरणातील प्रदूषण दूर करता येईल. पण माणसाचे मनाचे, अंतःकरणाचे प्रदूषण हे मात्र विज्ञानाने कमी करता येणार नाही. पण ज्यांची श्री साईबाबांच्यावर सबुरी, श्रद्धा आहे त्यांचे अंतःकरण शुद्ध झाल्याशिवाय रहात नाही.

याबद्दल मला आलेला एक अनुभव देत आहे— माझ्या परिचयाचा एक विद्यार्थी १२ वी इयत्ता पास झालेला, शिक्षण झाल्यामुळे त्याचे शेतीकडे दुर्लक्ष झाले. आणि पुढे शिक्षण घेण्याची वेळ निघून गेली होती. साध्या क्लार्कच्या पोस्टसाठी एम.ए. तसेच पदवीधर झालेल्यांचे अर्ज येतात. अशा बेकारीमध्ये त्या विद्यार्थ्याला नोकरी मिळणे महाकठीण! विचार करून करून मन कमकुवत झाले. त्याचा मानसिक तोल ढासळला, तो

वेड्यासारखा करू लागला. त्याच्या मनात नसते विचार येऊ लागले. अशा परिस्थितीत त्या विद्यार्थ्याला माझ्याकडे आणण्यात आले. कारण जवळपासचे डॉक्टर माझ्या ओळखीचे होते. तसेच मानसशास्त्रज्ञ बेळगावचे मा. नंदकुमार यांची पण मला ओळख होतीच. असो! त्याचे विचार आणि गंभीर परिस्थिती पाहून मला त्या विद्यार्थ्याजवळ जाण्यास मन धजेना. पण धीर धरून मी साईबाबांचा धावा केला, त्यांना साकडे घातले की याचे डोके शुद्धीवर येवो! आणि मी त्या विद्यार्थ्याला उदी लावली व खायला दिलो. जसे बटण दाबले की उजेड पडतो तसेच त्या विद्यार्थ्यांमध्ये परिवर्तन झाले, तो शुद्धीवर आला, सर्वांशी समाधानकारक बोलू लागला. डॉक्टरकडे जायचा प्रश्नच उरला नाही. त्याने मला नमस्कार केला आणि तो आपल्या घरी गेला. आता तो नोकरीवर सुद्ध आहे. काय हा श्री साईबाबांचा अघटित चमत्कार! यावरून श्री साईबाबा अंतःकरण शुद्ध, पवित्र करतात याचा दाखलाच मिळाला.

म्हणून मला वाटते, श्री साईलीला मासिकावर तसेच श्री साईबाबांच्यावर श्रद्धा मात्र मनापासून हवी. त्यांचे चिंतन हवेच पण श्री साईबाबांचे गुणदर्शन, जीवनात आचरणात अनुभूतीत आणणे किंवा अनुभूती मिळवणे हा एक खरोखरच 'परममंगल' आनंद आहे. परमार्थिक लाभासाठी नव्हे तर भौतिक जीवनातील मनःशांतीसाठी जीवन संघर्षातून निर्माण झालेले दुःखमय जीवन दूर करून सुखमय जीवन श्री साईबाबांच्या शिवाय शक्य नाही.

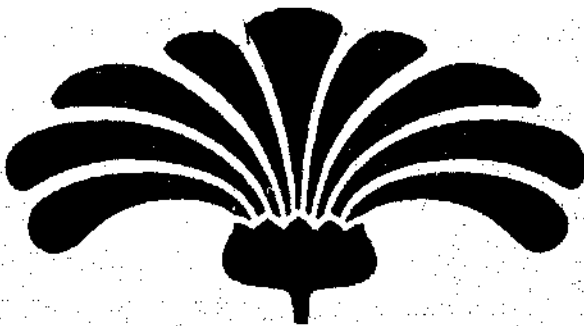
जरी हे शरीर गेलो मी टाकून ॥

तरी मी धावेन भक्तासाठी

श्री साईबाबांनी ही जी ग्वाही दिली आहे ती बहुतांश खरी ठरत आहे. खरोखरच विश्वात व्यापलेल्या साईभक्तांनी निष्ठेने स्मरत, आरती व गायत्रीमंत्र जपल्यास त्यांच्यासाठी कोणत्याही परिस्थितीत श्री देवाधिदेव साईदेव धावा करून आल्याविना रहाणार नाहीत.

ता. ३१ मे १९८६ ची रात्र, आकाशात ढग जमलेले, चांदणे चुकून दिसत आहे, रात्रीचे चार वाजले आहेत. वादळी वारा सुटल्यामुळे झाडे इकडे-तिकडे हेलकावे खात आहेत. विजेचा लपंडाव आणि ढगामधील वाद्याचा आवाज, अशा आल्हाददायक वातावरणामध्ये श्री साईबाबांबद्दल लिहायला घेतलेला लेख, लिहावा तेवढा थोडाच. त्यांच्याबद्दल लिहायचे आवरते घेऊन लेख संपवतो.

— जय साईमाऊली —

प्रखर राष्ट्रनिष्ठेचा आदर्श श्री संत पाचलेगावकर महाराज

प्रचलित समाज व्यवस्थेत चार प्रकारचे लोक कार्यरत असतात. समाजातील शांतता व सुव्यवस्था भंग करणाऱ्या राष्ट्रद्रोह्यांचा एक गट. सामाजिक बांधिलकी न मानता स्वार्थबुद्धीने जगणाऱ्यांचा दुसरा गट, तिसऱ्या गटातील लोक स्वहिता बरोबर समाजहित साधत असताततर चौथ्या गटातील लोक राष्ट्रनिष्ठा हेच जीवनाचे सार डोळ्यासमोर ठेवून सर्वसंग परित्याग करतात. ह्या शेवटच्या गटातील लोक हाताच्या बोटावर मोजण्याइतकेच असतात. संत पाचलेगावकर महाराज हे त्यातील एक.

संत पाचलेगावकर महाराजांनी वयाच्या अवघ्या आठव्या वर्षी राष्ट्रनिष्ठेचे कंकण हाती बांधले ते अखेरच्या श्वासापर्यंत कायम ठेवले. राष्ट्रहित हेच जीवनाचे साध्य अंगिकारलेल्या संत पाचलेगावकरांचा जन्म निझामी राज्यात पाचलेगाव ह्या खेडवळ भागात झाला. ते जास्त शिकलेले नव्हते तरी पदवीधारांनाही लाजवील अशी कुशाग्र बुद्धीमत्ता व दांडगी स्मरणशक्ती त्यांच्या ठायी होती. त्यांच्या भारदस्त व्यक्तिमत्वामुळे हजारो लोक त्यांच्याकडे आकर्षित होत होते. हे संपूर्ण भारतभर त्यांच्या विखुरलेल्या भक्तगणांवरून दिसून येते.

समाजाच्या, पर्यायाने देशाच्या विकासात अडथळे आणणाऱ्या अनिष्ट रूढींवर महाराजांनी कडाडून हल्ला चढविला. या महान कार्यकरिता त्यांनी अगदी कोवळ्या वयात सर्वसंग परित्याग करून घर सोडले. ही जणू त्यांना ईश्वरी प्रेरणाच होती. निझामी ऐश्वर्य महाराजांच्या चरणी लोळण घेण्यास तत्पर होते, परंतु जन्मतःच स्वार्थाकडे पाठ फिरवून निरपेक्ष वृत्तीची कास धरणाऱ्या श्री संत पाचलेगावकर महाराजांना संपत्तीची अभिलक्षा काय असणार? समाजोद्धारार्थे कार्य करताना त्यांना कित्येकदा प्रदीर्घकाल कारावास, इराक्याची शिक्षा, स्थानबद्धता, अज्ञातवास आदी संकटांना तोंड द्यावे लागले, तरीही ते कधी डगमगले नव्हते. धर्मजागृती, न्यायहक्क, आर्थिक-सामाजिक विषमतेवर अस्मित, अस्मित रूढींना पायबंद, राष्ट्र विघातक प्रवृत्तींचा समूळ नायनाट करण्यासाठी प्रयत्न करताना महाराजांनी गावेच्या गावे पालथी घातली. विषारी सर्पांना ते लिलया हस्तक्रीत एवढेच नव्हे तर त्यांचे नित्याचे सोबती देखील तेच असत.

चिंता, क्लेश, दारिद्र्य, दुःख निवारण होण्यासाठी हजारो लोक त्यांच्या सोबत गावागावां फिरत असत. अन्यायाची त्यांना भयंकर चीड येत असे. अन्यायाविरुद्ध लढताना त्यांनी अनेक संघर्षशील विराट आंदोलने केली. त्याचबरोबर कीर्तन, प्रवचन अर्थात व्याख्यान आदी माध्यमांतून त्यांनी राष्ट्र व धर्मजागृतीचे कार्य केले. श्रमशिक्षण तरणांपासून नव्हे हे त्यांनी जाणले होते. श्रमाचे महत्त्व आम जनतेला पटवून देण्यासाठी त्यांनी श्रममहोत्सव.